

ELVIR DURANOVIĆ
Institut za islamsku tradiciju Bošnjaka
elvir.duranovic@iitb.ba

ISLAMSKE PROSVJETNE USTANOVE U ISTOČNOJ I SJEVEROISTOČNOJ BOSNI U IZVJEŠTAJU DŽEMALUDINA ČAUŠEVIĆA IZ 1909. GODINE¹

Sažetak

Autor u radu donosi integralni izvještaj Džemaludina Čauševića, člana Ulema-medžlisa, s njegovog inspekcionog putovanja po mjestima istočne i sjeveroistočne Bosne. Čaušević u svom izvještaju s ovog putovanja donosi podatke o islamskim vjersko-prosvjetnim objektima: mektebima, mektebi-ibtidajama, medresama i ruždijama, stanju vjerske nastave, nastavnim planovima i ulemi. Na kraju izvještaja predlaže mjere koje bi Ulema-medžlis, Vakufska direkcija i Zemaljska vlada trebali poduzeti s ciljem unapređenja vjerske nastave. Autor na kraju rada zaključuje da Čauševićev detaljni izvještaj s inspekcionog putovanja iz 1909. godine predstavlja prvorazredni izvor za izučavanje vjersko-prosvjetnih ustanova Islamske zajednice u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni početkom XX stoljeća.

Cljučne riječi: Džemaludin Čaušević, inspekciono putovanje, vjersko-prosvjetne ustanove, mektebi, medrese, ruždije, istočna i sjeveroistočna Bosna.

Uvod

Nakon aneksije Bosne i Hercegovine 1908. austrougarski car Franjo Josip je godinu dana kasnije, 15. aprila 1909. sankcionirao *Štatut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova*, prvi ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini kako je danas poznajemo. Usvajanjem *Štatuta* okončana je dugogodišnja borba za vakufsku i mearifsku autonomiju muslimana u Bosni i Hercegovini koji su te 1909. dobili pravo da samostalno uređuju svoje vjerske i vakufske poslove. Jedan od gorućih problema s kojim se vođstvo Islamske zajednice u vrijeme usvajanja *Štatuta* bavilo bilo je moderniziranje islamskih prosvjetnih ustanova: sibjan-mekteba, mektebi-ibtidajaja i medresa. Iako su na polju reformiranja medresa i mekteba učinjeni određeni koraci do 1909. godine, oni nisu bili zadovoljavajući, što je zahtijevalo odlučniji pristup. U tom smislu, neposredno poslije stupanja *Štatuta*

1 Zahvaljujem se dr. Adnanu Jahiću, Fatimi Tinjak i Edinu Lepenici na korisnim savjetima i svesrdnoj pomoći prilikom pisanja ovog rada.

na snagu, u junu 1909. godine tadašnji član Ulema-medžlisa Džemaludin Čaušević dobio je zaduženje od Ulema-medžlisa da obiđe i izvrši inspekciju islamskih vjersko-prosvjetnih ustanova i nastave islamske vjeronauke u osnovnim i srednjim školama u nekim dijelovima istočne i sjeveroistočne Bosne. Isti zadatak na istom području, ali u različitim gradovima, dobio je Ahmed Munib Korkut, koji je također bio član Ulema-medžlisa. Cilj ovih inspeccionih putovanja bio je prikupljanje objektivnih podataka o stanju islamskih vjersko-prosvjetnih ustanova i nastave islamske vjeronauke, koji su trebali biti prezentirani na planiranoj Prvoj islamskoj prosvjetnoj anketi, započetoj krajem 1910. godine. Iste godine Čaušević je podnio svoj izvještaj Ulema-medžlisu, što jasno ukazuje na ozbiljnost i koordiniranost priprema za Anketu.

Izvještaj o inspeccionom putovanju Džemaludina Čauševića naučnoj i široj javnosti u preglednoj i djelimičnoj formi predstavila je Mina Kujović kroz dva rada, „Mehmed Džemaludin Čaušević u vjersko-prosvjetnim inspekcijama muslimanskih škola u sjeveroistočnoj Bosni”² i „Vjersko-prosvjetne inspekcije muslimanskih škola u Gračanici 1909. godine (Prilog historiji muslimanskog školstva).”³ Autorica je u prvom tekstu prezentirala sumarne podatke o broju medresa, mektebi-ibtidaija, ruždija te nastavi islamske vjeronauke u mjestima koje je Čaušević posjetio, dok je u drugom prenijela dio izvještaja koji se odnosi na Gračanicu.

U ovom radu prvi put donosimo integralni tekst Čauševićevog izvještaja koji je napisao na arebici, a koji je na zahtjev Vakufske direkcije transliteriran na latinicu. Izvještaj na arebici nalazi se u Gazi Husrev-begovoj biblioteci,⁴ dok je izvještaj na latinici u Arhivu Zemaljske vlade u Sarajevu.⁵ Budući da je Čauševićev izvještaj prilično detaljan, on predstavlja prvorazredni izvor za izučavanje islamskih vjersko-prosvjetnih ustanova u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni početkom XX stoljeća, kao i uleme koja je djelovala u njima.

2 Mina Kujović, „Mehmed Džemaludin Čaušević u vjersko-prosvjetnim inspekcijama muslimanskih škola u sjeveroistočnoj Bosni”, *Novi Muallim*, god. XXII, br. 86, Sarajevo, 2021., str. 72-77.

3 Mina Kujović, „Vjersko-prosvjetne inspekcije muslimanskih škola u Gračanici 1909. godine (Prilog historiji muslimanskog školstva)”, *Gračanički glasnik*, god. XXV, br. 49, Gračanica, 2020., str. 41-48.

4 Gazi Husrev-begova biblioteka Sarajevo (GHB), Arhiv Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (AIZBiH) „Čaušević H. M. Džemaluddin službeno putovanje”, Ulema-medžlis (UM)-1-1/1910.

5 Arhiv Zemaljske vlade u Sarajevu, dokument br. ZVS-62.52/1910.

Izvještaj Džemaludina Čauševića o inspekcijom putovanju 1909. godine

Ulema-medžlis je odlukom br. 102.200I-I od 17. juna 1909. odredio da Čaušević obavi službenu inspekciju. Izvještaj o inspekciji predat je Ulema-medžlisu 2. januara 1910. U njemu stoji:

„Slavno predsjedništvo medžlisi uleme!

Po zaključku medžlisi uleme potpisani je poduzeo službeno putovanje u svrhu pregledanja islamske vjeronauke kako slijedi:

I Rogatica

Na 5.12.1909. pregledao sam vjeronauku na osn. školi⁶ te učenje u mektebi-ibtidajji i medresi. Vjeronauku⁷ u školi predaje Abid-ef. Đozić⁸ prema poznatom nepraktičnom rasporedu radi pa se nije čuditi da uz veliku svoju volju ne postižava željenog uspjeha. Musl. djece ima upisate u školi (12, 9, 8, 4) ukupno 33. Ja sam zatekao 14, dakle ne dolaze redovito, a i upravitelj škole kaže da muslimanska najneurednije dolaze. Soba za vjeronauku prilično odgovara, ali klupa ne ima nego po starom običaju djeca sjede po hasurama. Među mnogim za vjeronauku propisatim knjigama ne može se ni vjeroučitelj snaći, pa se hvata svake po malo. Tako predaje tedžvid, šuruti salat, šuruti islam, bergiviju, durijektu⁹ što ali temeljito ne može da obradi. Djeca prilično shvaćaju tedžvid, a u ostalim predmetima jedva dovoljno. Vjeroučitelj se ispričava da zbog neurednog dolaska djece ne može bolji uspjeh postizati što je dakako i opravdano. Vjeroučitelj je dosta vrijedan i marljiv, pa bi mogao

6 „Odlukom” Zemaljske vlade br. 147139 od 4. septembra 1909. godine utvrđena je organizacija narodnih osnovnih škola kojom su regulirani nastavni planovi. Prema ovoj „Odluci” predmet Vjeronauka predavao se dva sata sedmično u sva četiri razreda osnovne škole. Vidi: Mitar Papić, *Školstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984., str. 56.

7 Narodna osnovna škola u Rogatici otvorena je 1880. godine. Vidi: M. Papić, *Školstvo*, str. 42.

8 Abid-ef. Đozić rođen je Srebrenici 1880. godine. Darul-muallimin završio je 1907. godine, nakon čega je stupio u službu Islamske zajednice. Kao vjeroučitelj u Rogatici radio je do 1911. godine, a potom je premješten za imama, hatiba, mualima i vjeroučitelja u Bratuncu, gdje je ostao do penzije. Umro je 1959. godine. Vidi: Sulejman Hafizbegović, „Merhum Abid ef. Đozić (1880-1959. god)”, *Glasnik VIS*, god. X, br. 10-12, Sarajevo, 1959., str. 508-509.

9 O spomenutim udžbenicima vidi: Hajrudin Ćurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983. Ovo su, ustvari, udžbenici koji su se koristili u mektebi-ibtidajjama i medresama. Budući da tema islamske vjeronauke u narodnim osnovnim i srednjim školama u Bosni i Hercegovini još uvijek nije adekvatno obrađena, popis udžbenika po kojima je vjeroučitelj predavao Islamsku vjeronauku početkom XX stoljeća značajan je za istraživanje na ovom polju.

prema dobru naputku i programu vrlo lijepo djecu podučavati. Tuži se da mu nije moguće živjeti sa honorarom od 400 K[runa] na godinu.

Mektebi-ibtidaija¹⁰ ima tri sobe i jednu zbornicu. Dakle, zgrada prilično odgovara. Djece ima (58, 57, 54) ukupno 159. U ovoj ibtidaiji imaju tri mualima i to h. Ali ef. Zagorica¹¹ (640 K) Mehmed ef. Muftić¹² (400 K) i Mehmed ef. Ajanović¹³ (240 K). Pohađanje mekteba [je] prilično. Što se tiče nauke to je u II i III razredu dobro, dočim u I razredu slabo. Potpisati [Čaušević] je upozorio prvog mualima Zagoricu da bi on od sela [od sada] predavao u I razredu. Svaki se mualim tuži na svoju kukavnu plaću i kažu da su molili za povišicu. Upravitelj mekteba h. Ali ef. Zagorica tuži se da mu nije moguće sa 100 K prolaziti jer je velika skupoća te da mora svake godine od sebe domotati po kojih 15 K. Obzirom na to da je zbog vojništva skupoća osobito u drvima zavladała, to bi trebalo nešto više paušala za ovaj mekteb davati i kad se ne bi držalo u vidu da i nekoj siromašnoj djeci treba besplatno davati pisaći pribor. Ušljed svoje marljivosti i nastojanja u poučavanju djece Zagorica zaslužuje nagradu.

Medresa¹⁴ ima 11 soba i jednu dvoranu. Softa ima 25. Uče u dva razreda i to 19 uči bergiviju i munjetul-musalli dočim 6 uči avamil i halebiju.¹⁵ Muderis

10 Nova zgrada mektebi-ibtidaije u Rogatici sagrađena je 1892. godine. Ubrzo poslije toga mektebi-ibtidaija je otpočela s radom. Vidi: GHB, AIZBiH, „Dopis Vakufske komisije u Rogatici”, AB-1-70/1892 i AB-1-31/1892.

11 Ali-ef. Zagorica, rogatički alim iz druge polovine XIX i početka XX stoljeća. Svršio je Carevu medresu u Sarajevu i Darul-muallimin. Po završetku školovanja vratio se u Rogaticu u kojoj je obnašao dužnosti imama i mualima. U svom izvještaju Čaušević ga je pohvalio, a već naredne 1910. godine pozvao ga je da, kao vrijedan mualim, bude član Prve prosvjetne ankete. Umro je 1933. godine u Rogatici. Vidi: Ahmed Mehmedović, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2018., str. 529.

12 Mehmed-ef. Muftić potomak je ulemanske porodice Muftića iz Rogatice. Uz mualimsku dužnost, početkom XX stoljeća bio je imam Careve džamije u Rogatici i član Kotarskog vakufsko-mearifskog povjerenstva. Očigledno su upravo članovi porodice Muftić bili imami u ovoj džamiji, jer je poslije Mehmed-ef. imam Careve džamije u Rogatici bio Mustafa-ef. Muftić. Vidi: „Članovi kotarskih vakufskih povjerenstava”, *Bosanski glasnik*, Sarajevo, 1908., str. 190; „Inna lilahi”, *Pravda*, god. VII, br. 6, Sarajevo, 1927., str. 5.

13 Mehmed-ef. Ajanović član je ulemanske porodice Ajanovića iz Šljedovića kod Rogatice. Za trećeg mualima u mektebi-ibtidaiji imenovan je od njenog osnivanja 1894. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, „Dopis Vakufske komisije u Rogatici”, Zemaljsko vakufsko povjerenstvo (ZVP)-96-3714/ 1894.

14 Nema pouzdanih podataka o tome kada je Šudžauddinova medresa ili Medresa u Rogatici podignuta. Zna se da je do kraja XIX stoljeća objekat medrese oronuo, pa je na njenom mjestu 1900. godine podignuta nova zgrada medrese. Medresa u Rogatici prestala je s radom prije 1930. godine. Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, IKC Mostar, Mostar, 1999., str. 239.

15 H. Čurić, *Muslimansko školstvo*, str. 118-126.

h. Muhamed ef. Škaljić¹⁶ sam predaje i za to prima od vakufa 444 K te ako subvenciju 400 K na godinu. Napredak [učenika] u nauci nije ni dovoljan. Muderis se ispričava da nije moguće sa postojećim softama bolji uspjeh postizati jer su većinom seljaci te ne mogu redovito ders pratiti. U ovoj medresi ima i bebab [podvornik] mula Ramo Karić¹⁷ koji ne ima nikakve plaće nego mu Muderis ef daje od sebe po 4000 H[elera]. On osim bevabske dužnosti ima i taj posao da muzakeru [korepeticiju] čini i podučava oko 25 djece koji su mulazimi [pripravnici] za softe u Kur'anu, tedžvidu i bergiviji. Dakle, ovaj je bebab kao neki muavin [pomoćnik] Muderisov, pa bi mu trebalo dati neku potporu. Medresa, obzirom na nauku, izgleda kao kakav sibjan mekteb. Islahu muhtadž ves selam [Da Allah dadne kako je najbolje. Prijevod autora].

II Vlasenica

Na 7.12.1909. pregledao sam učenje na mektebi-ibtidaiji¹⁸ i vjeronauku na osnov. školi.¹⁹

Mektebi ibt. ima 2 sobe za učenje i 1 za mualime. U jednoj sobi uči I i II razred. Djece upisato (46, 34, 22) ukupno 102. Polazak nije redovit, jer roditelji ne paze na nauku djece osobito ako im imaju šta da rade. Prvi mualim hafiz Ibrahim ef Fazlić²⁰ (600 K) i drugi mualim h. Mustafa ef Alić²¹ (240 K). Ovdje ima jedan efendija koji predaje u I razredu, a kojega plaća i to I mualim na mjesec po 3 K. Mekteb je vrlo tijesan i za onu djecu koja pohađaju

16 Muhamed-ef. Škaljić, sin muderisa Ahmed-ef., rođen je 1877. godine u Sarajevu. Završio je medresu u Rogatici, nakon čega je dobio idžazetnamu. Nakon smrti oca naslijedio ga je na dužnosti muderisa u rogatičkoj medresi. Tokom Drugog svjetskog rata izbjegao je u Visoko, gdje je postavljen za muderisa Ahmed-ef. medrese. Umro je u Visokom 1963. godine. Vidi: Hamdija Aganagić, „H. Mehmed ef. Škaljić”, *Glasnik VIS*, god. XXVII, br. 3-4, Sarajevo, 1964., str. 191.

17 Mula Ramo Karić je, uz obaveze u medresi, obavljao dužnost mujezina Careve džamije u Rogatici, za šta je od Ulema-medžlisa dobio dekret 1902. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, „Dekret za mula Ramu Karića”, ZVR-175-2946/1902. Od svoje skromne plaće tokom Prvog svjetskog rata on je u nekoliko navrata pomagao ratne invalide, što svjedoči da se radilo o dobrom i plemenitom čovjeku. Vidi: „Dobrovoljni prilozu u humanitarne svrhe”, *Sarajevski list*, br. 91, Sarajevo, 1916., str. 2.

18 Mektebi-ibtidaija u Vlasenici otpočela je s radom 1900. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, „Dopis Vakufskog povjerenstva”, Zemaljsko vakufsko ravnateljstvo (ZVR)-129-128/1900.

19 Narodna osnovna škola u Vlasenici otvorena je 1880. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 43.

20 Hafiz Ibrahim-ef. Fazlić bio je prvi muderis obnovljene medrese u Kladnju 1903. U Kladnju je ostao do 1908. godine, kada je imenovan za prvog mualima mektebi-ibtidaije. A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 170.

21 Mustafa-ef. Alić je, uz mualimsku službu, radio kao imam Nove džamije u Vlasenici. Vidi: GHB, AIZBiH, „Dekret za Mustafu Alića za imamet nove džamije”, ZVR-47-77/1897.

pa bi ga trebalo proširiti. Mekteb ima priličnu svoju okolinu te bi se mogao proširiti. Nauka prilično napreduje samo Alić i Sušić²² morali bi naizmjenice predavati u I i II razredu pošto su ova dva razreda spojena pa bi jedan drugom mogli smetati.

U osnov. školi je soba za vjeronauku prilična. Muslimanske djece ima svega 37 (13, 11, 7, 6). Vjeroučitelj je I mualim ibtidaije h. Ibrahim ef Fazlić koji dobiva godišnji honorar od 400 K. Vjeronauka u osnovnoj školi kreće [se] oko onoga što su učenici učili u mek. ibtidaiji.

III Nova Kasaba

Na 8.12.1909. idući u Srebrenicu pregledao sam mektebi ibt. u Novoj Kasabi.²³ Mekteb kraj puta, a ima dvije sobe za djecu i jednu sobu za mualime. Prvi je mualim Osman Čamilović,²⁴ koji je ujedno i imam Musa begove džamije. Kao mualim prima godiš. berivu od 600 K, a kao imam ima 200 K. Treći Mustafa ef Jakubović²⁵ prima godiš. berivu od 300 K. U mektebu je upisato svega (12, 13, 9) ukupno 34 učenika koji pohađaju vrlo neuredno. Ja sam našao (9, 7, 7) ukupno 23 učenika. Opaža se da ni mualimi marljivo ne paze na mekteb, jer Jakubović ima svoj posjed pa se bavi sa svojim poslovima, a Čamilović je dosta star i bolježljiv te je i imamskom službom opterećen. Soba za mualime nije nikako ni prostrta. Dakle, mualimi ne čuvaju mekteba, nek se samo kadikad navrate, što ružan primjer pruža mektebskoj mladeži. Mualimi

22 O trećem mualimu mektebi-ibtidaije u Vlasenici, Sušiću, nema podataka u dostupnoj građi.

23 Radovi na izgradnji nove zgrade mektebi-ibtidaije u Novoj Kasabi otpočeli su 1900, a mekteb je počeo s radom naredne, 1901. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-139-3761/1900 i ZVR-165-5097/1901.

24 Hafiz Osman-ef. Čamilović rođen je polovinom XIX stoljeća u Vlasenici. Godine 1884. imenovan je za muderisa Hadži Gazi-begove medrese u Višegradu, gdje je ostao do 1902. godine, kada je prešao u Novu Kasabu na dužnost prvog mualima mektebi-ibtidaije. Kraće vrijeme, od 1906–1907. godine, obavljao je dužnost imama Sultan Fatihove džamije i prvog mualima mektebi-ibtidaije u Vlasenici. Godine 1907. vratio se u mektebi-ibtidaiju u Novoj Kasabi. Hafiz Osman-ef. Čamilović umro je prije 1914. godine. Elvir Duranović, „Hadži Gazi-beg Čengić medresa u Višegradu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLIV, Sarajevo, 2023., str. 153-172.

25 Mustafa-ef. Jakubović se uz mualimske obaveze u mektebu bavio trgovinom, a bio je i mutevelija Musa-pašinog vakufa u Novoj Kasabi. U početku se mektebi-ibtidaija u Vlasnici nalazila u kući koja je bila u vlasništvu Mustafa-ef., da bi tokom 1903. godine mekteb iz njegove bio izmješten u drugu kuću. Vidi: „Trgovina speceraja”, *Bosanski glasnik*, Sarajevo, 1899., str. 126; GHB, AIZBiH, „Dopis mutevelije Musa-pašinog vakufa”, ZVP-3-58/1890; GHB, AIZBiH, „Dopis Kotarskog povjerenstva u Vlasenici”, VMSO-53-1234/1911.

se ispričavaju da im nije moguće sa 80 K paušala uzdržavati zbornice što li po mom mišljenju ne odgovara istini.

IV Drinjača

Isti dan [8. decembar 1909] idući u Srebrenicu pregledao sam vjeronauku na osn. školi²⁶ u Drinjači. Soba za vjeronauku prilično odgovara samo fale tabla i klupe, ali tome uprava škole nije kriva, nego prilike i okolnosti. Vjeroučitelj i imam h. Gani ef. Osmanović²⁷ koji prima godiš. honorar od 400 K. Musl. djece upisato 33, a školu pohađa jedva 20. Dakle, polazak neuredan. Vjeroučitelj nije ni mogao kazati broj djece po razredima, pošto on toga račun na ne zna voditi, a upravitelja nijesam mogao ni vidjeti zbog kratkog mog zadržavanja. Vjeronauka ne ide po propisima jer ima djece u III raz. a ne znaju ni šuruta ni Kur'ana.

V Bratunac

Pošto sam na putu u Srebrenicu noću (noću) u Bratuncu bio, to sam se raspitao o stanju vjeronauke na osnov. školi.²⁸ Kako sam razumio od uglednih ljudi vjeronauka je vrlo slaba. Ispitivao sam dvoje djece jedno iz II, a jedno iz III raz. pa sam uvidio da nauka ni iz daleka ne odgovora propisima koja vrijeđe za škole. Vjeroučitelj je mula Mehmed Hasić²⁹ iz sela Suha daleko jedan sahat od Bratunca. Ovdje ima i jedna džamija koja je dosta harab [u ruševnom stanju] a u kojoj se samo džuma namaz klanja. Hatib hodža Husejnović³⁰ dolazi iz sela Glogova dva sata puta. U Bratuncu misli se sagraditi mekt. ibtidaija.³¹ U tu svrhu predložen je troškovnik. Haki ef³² misli da se može izvesti

26 Narodna osnovna škola u Srebrenici otvorena je školske 1903/04. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 47.

27 O Gani-ef. Osmanoviću nema drugih podataka osim da je predavao vjeronauku u osnovnoj školi u Drinjači.

28 Narodna osnovna škola u Bratuncu otvorena je školske 1889/90. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

29 Mula Mehmed-ef. Hasić bio je imam džamije u Suhoj i vjeroučitelj u osnovnoj školi u Bratuncu. Budući da je predavao vjeronauku u školi u Bratuncu, vjerovatno je poslije neke od lokalnih medresa, u Zvorniku ili Srebrenici, završio Darul-mullimin u Sarajevu.

30 O efendiji Husejnoviću iz Glogove nema drugih podataka osim da je kao imam i hatib klanjao džuma-namaz u džamiji u Bratuncu početkom XX stoljeća do 1911. godine, kada je za imama u Bratuncu postavljen Abid-ef. Đozić.

31 GHB, AIZBiH, „Zahtjev za izgradnju mektebi-ibtidaije u Bratuncu upućen je Vakufsko-mearifskom saborskom odboru 1910. godine”, VMSO-32-6626/1910.

32 Haki-ef. Đozić, sin Husejna, rođen je 1871. godine. Medresu je završio u Istanbulu. Bio je dugogodišnji i posljednji muderis Hasan-agine medrese u Srebrenici. Nakon zatvaranja medrese preuzeo je dužnost imama u Bratuncu 1929. godine. Umro je 23. januara 1935.

novogradnja za 4000 K. Namjerava se da se pod mektebom magaze sagrađe pošta u Bratuncu prilično trgovina i kirija napreduje. Načelnik iz Srebrenice Abdi beg koji prilično ima kuća u Bratuncu protivi se mektebskim magazinama, jer kaže, da bi to njemu konkurenciju pravilo.

VI Srebrenica

Na 9.12.1909. Pregledao sam vjeronauku na osn. školi i mekt. ibtidaiji te medresi.

Osnov. škola.³³ Soba za vjeronauku u krovu dosta tijesna. Klupa ne ima nego djeca sjede po podu. Musl. djece ima (17, 17, 8, 3) ukupno 45. Vjeroučitelj je I mualim mekt. ibt. Husejn ef Đozić³⁴ (400 K) koji je dosta marljiv. Nauka se kreće oko onog što su djeca učila u ibtidaiji. Upada u oči da se vjeroučitelj i upravitelj ne slažu što bi moglo štete nanijeti i za vjeronauku. Govorio sam vjeroučitelju da bude mekši te da svoje želje stavlja u zapisnik pri sjednicama u zbornici i da se prođe beskorisnog pričanja izvan škole.

Mek. ibt.³⁵ Pod kirijom za 300 K na godinu. Ima tri sobe i jednu zbornicu. Djece ima (26, 34, 17) ukupno 77 od kojih je 10 ženskih. Prvi mualim Husejn ef Đozić (600 K) i III mualim Hasan ef Dautbašić³⁶ (240 K). Mualimi su marljivi jer je nauka prilična. Upravitelj se tuži da ne može izlaziti na kraj sa paušalom od 100 K.

godine. Emrah Đozić, *Rad Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Srebrenici od 1918. do 1941. godine*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, neobjavljeni magistarski rad, 2023.

- 33 Narodna osnovna škola u Srebrenici otvorena je školske 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.
- 34 Husejn-ef. Đozić rođen je 1874. godine u Srebrenici. Završio je Kuršumlju medresu u Sarajevu, nakon čega se vratio u Srebrenicu, gdje je obavljao dužnost vjeroučitelja u osnovnoj školi i prvog mualima mektebi-ibtidaije. Umro je 1914. godine. Hifzija Suljkić, „Spomenici islamske kulture u Srebrenici”, *Islamska misao*, god. XI, br. 123, Sarajevo, 1989., str. 45.
- 35 Mektebi-ibtidaija u Srebrenici osnovana je 1895. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-017-4039/1895.
- 36 Hasan-ef. Dautbašić je nakon Srebrenice tokom Prvog svjetskog rata radio kao drugi mualim u mektebi-ibtidaiji u Vlasenici. Umro je 1919. godine, dok je još bio na dužnosti mualima. Vidi: GHB, AIZBiH, UM-1-58/1919. Drugi mualim, kojeg Čaušević ne spominje, bio je Ali-ef. Klančević, rođen 1888. godine u Srebrenici. Ali-ef. završio je Hasan-aginu medresu u Srebrenici, nakon čega je na području ovog grada u različitim vremenskim periodima obavljao dužnost mualima u mektebi-ibtidaiji, mujezina Čaršijske džamije, vjeroučitelja u osnovnoj školi i imama u džematu Potočari. Umro je 1953. godine. Vidi: E. Đozić, *Rad Vakufsko-mearifskog povjerenstva*, str. 22.

Medresa³⁷ ima 6 soba za softe i jednu dershanu. Softi ima 27, a uče sarf, munjetul-musalli, avamil i izhar. Muderis je Haki ef Đozić koji prima prihod od medresanskih kmetova u iznosu od 500-900 K prema berećetu [ranijem dogovoru]. Nauka kao i u ostalim neuređenim medresama slaba.

VII Zvornik

Na 11.12.1909. Pregledao sam mektebi-ibtidaiju i medresu u Zvorniku, dočim osnov. školu i druge mektebe pregledao je h. Munib ef Korkut.

Mekt. ibt.³⁸ vrlo je lijepo sagrađena kod Namazđah džamije. Ima tri sobe za djecu i jednu za mualime. Djece ima (38, 38, 24) ukupno 100. Na ovoj ibtidaiji predaje I mualim Bekir ef Konjić³⁹ (720 K), II mual. Abdulah ef H. Hasanović⁴⁰ (400 K) i III mual. Nuri ef Čivić⁴¹ (240 K). Nauka dosta u redu i mualimi zaslužuju nagradu.

Medresa⁴² ima 12 soba i jednu pogolemu dershanu. Softi ima 40-50. U tri sunufa uče I raz. izhar i halebiju, II raz. iziju i bergivi šerh i III raz. emsilu

37 Hasan-agina medresa u Srebrenici utemeljena je neposredno prije 1866. godine, a prestala je s radom prije 1930. godine. O ovoj medresi vidi: Emrah Đozić, „Hasan-agina medresa u Srebrenici”, *Novi Muallim*, god. XXII, br. 85, Sarajevo, 2021., str. 80-84.

38 Mektebi-ibtidaija u Zvorniku otvorena je prije 1899. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-139-3531/1899.

39 Bekir-ef. Konjić rodom je iz Brijesnice kod Gračanice. Po okončanju školovanja 1898. godine imenovan je na dužnost prvog mualima mektebi-ibtidaije u Bosanskoj Krupi, u kojoj se nije dugo zadržao jer je već 1900. godine prešao u Zvornik. Bio je član prvog reda Muslimanskog muallimskog i imamskog društva u Sarajevu, osnovanog 1909. godine. Za rad društva prikupljao je donacije na području Zvornika. Godine 1910. postavljen je za prvog mualima u rodnoj Brijesnici. O njemu vidi u: „Muslimansko muallimsko i imamsko društvo”, *Bošnjak*, br. 9, Sarajevo, 1910., str. 2; GHB, AIZBiH, VMSO-48-9967/1910; GHB, AIZBiH, ZVR-133-1671/1900; GHB, AIZBiH, ZVR-71-4937/1900.

40 Abdulah-ef. Hadžihasanović rođen je 1871. godine. Jedno vrijeme bio je upravnik i prvi mualim mektebi-ibtidaije u Zvorniku. Zajedno s Bekir-ef. Konjićem učlanio se u Muslimansko muallimsko i imamsko društvo 1910. godine. Penzionisan je 1937. godine. Umro je dvije godine kasnije, 1939. u Zvorniku. Hifzija Suljić, „Kratka povijest početnog islamskog obrazovanja u Zvorniku”, *Islamska misao*, god. XI, br. 122, Sarajevo, 1989., str. 42-43.

41 Nuri-ef. Čivić rođen je u Snagovu 1875. godine. Završio je Podrinjsku medresu u Zvorniku. Uz mualimsku, obavljao je i dužnost mujezina Namazđah-džamije u Zvorniku. I on je bio član Muslimanskog muallimskog i imamskog društva od 1910. godine. Umro je 1955. godine. O njemu vidi: Šefko Sulejmanović, „Softe i svršenci Podrinjske medrese u Zvorniku”, u: *Podrinjska medresa u Zvorniku : 150 godina vakufname*, Zbornik radova, ur. Šefko Sulejmanović i Emir Šečić, Institut za društvena i religijska istraživanja, Medžlis Islamske zajednice Zvornik, Tuzla/Zvornik, 2023., str. 215-216.

42 Nema pouzdanih podataka o tome kada je utemeljena medresa u Zvorniku, ali se zasigurno zna da je postojala prije 1870. godine, kada je sastavljena njena sačuvana

i bergiviju. U medresi opaža se veliki nemar i nerad. Muderis je h. Šakir ef Korkut.⁴³ Uzima od vakufa 1200 K i subvenciju.

VIII Kozluk

Na 12/12.1909. pregledao sam medresu⁴⁴ i vjeronauku na narod. osnv. školi⁴⁵ u Kozluku.

Medresa se sastoji iz dvije zgrade jedna uz drugu. U svakoj imaju po 4 sobe, a u jednoj jedna povelika dershana. Softi ima 49., a dijele se u 4 razreda. I raz. uči Kur'an, II raz. Kur'an i tedžvid, III raz. bergiviju, bina i maksud i IV raz. izhar i avamil. Kako je sve po starom kalufu, pa prilično se uči. Softe su većinom iz okolnih sela, a ima i iz Bijeljinskog kotara. Muderis je u ovoj medresi Mahmud ef. Jukić⁴⁶ koji ne ima nikakva beriva [plaća] za to do jedne bašče koja katkad donese po 80 K i jednog dućana koji daje kirije na godinu po 60 K. Muderis nije nikada dobivao iane [pomoć] ni od vakufa, ni od vlade. Trebalo bi mu dati štogod potpore.

Osnov. škola. Ima soba za vjeronauku, ali ne ima klupa nego samo tablu. Uprava će škole i tome naći čara. Musl. djece ima (15, 9, 4, 1) ukupno 29. Dakle, vidi se da ovdlaš. musl. slabo mare za školu. Vjeroučitelj muderis Mahmud ef. Jukić koji ima godišnje 800 K od vlade. On je star i slab, pa ga zastupa Nuri ef. Velagić⁴⁷ od kojeg se djeca mogu dosta koristiti.

vakufnama. U prilog ovoj konstataciji je i zapis Evlije Čelebije, koji je zabilježio da su u njegovo doba u Zvorniku postojale tri medrese. Vidi: Mustafa Sulejmanović, „Podrinjska medresa u Zvorniku”, *Islamska misao*, god. IX, br. 103, Sarajevo, 1987., str. 31.

- 43 Šakir-ef. Korkut rođen je 1860. godine u Nevesinju. Školovao se u Istanbulu, gdje je dobio idžazet. Na dužnost muderisa medrese u Zvorniku imenovan je 1895. godine i tu funkciju obnašao je punih trideset godina, do smrti 1925. godine. Uz dužnost muderisa, Šakir-ef. je od 1910. do 1918. godine bio predsjednik Vakufskog povjerenstva u Zvorniku. Ukopan je na Kula Gradu. Mustafa Muharemović, „Muderisi Podrinjske medrese u Zvorniku”, u: *Podrinjska medresa*, str. 128-129.
- 44 Medresa u Kozluku najvjerovatnije je podignuta u drugoj polovini XIX stoljeća, nakon dolaska muhadžira iz Srbije u ovaj kraj. Bila je aktivna do 1915. godine, kada je uslijed ratnih dešavanja prestala s radom. Ibni Hasan, „Islamski spomenici u Kozluku”, *Islamska misao*, god. V, br. 54, Sarajevo, 1983., str. 47-48.
- 45 Narodna osnovna škola u Kozluku otvorena je školske 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.
- 46 Mahmud-ef. Jukić rodom je iz Čelića. Po okončanju školovanja imenovan je na dužnost muderisa medrese u Kozluku i vjeroučitelja u osnovnoj školi. Na tom mjestu naslijedio ga je njegov sin Abdulgafar-ef. Vidi: Ibni Hasan, „Islamski spomenici”, str. 48.
- 47 Hafiz Nurija-ef. Velagić rodom je iz Teočaka. Pohađao je medresu u Kozluku kod muderisa Mahmud-ef. i Abdulgafar-ef. Bio je izuzetan učenik, tako da je nakon Abdulgafar-ef. Nurija-ef. imenovan na dužnost muderisa u Kozluku i tu je ostao do njenog prestanka s radom. Nurija-ef. bio je zet muderisa Mahmud-ef. Vidi: Abdulgafar

IX Janja

Na 13.12.1909. pregledao sam vjeronauku na osnov. školi te medresu i žen. mekteb u Janji.

Pošto je vojništvo u osnov. školi⁴⁸ to su musl. djeca smještena u tri sobe u staroj medresi. U školi ima upisane musl. djece oko 100, ali polazi samo 50-60. Vjeroučitelj je Ali ef. Sadiković⁴⁹ (600 K), koji je vrlo sposoban i marljiv. Uz poznati nemar i neuredan polazak uspjeh je vrlo dobar, te bi trebalo vjeroučitelja nagraditi.

Medresa⁵⁰ ima 7 soba i jednu dershanu. Softi ima 27, a dijele se na 3 sunufa. I raz. uči sarfi osmani i kisasu enbija, II avamil i durijektu i III kafiju i multeku. Muderis je Mustafa ef. Gruhonjić⁵¹ koji je ujedno i imam nove džamije u Janji. Prima 160 K od vakufa. Sve ove dersove predaje Ali ef. Sadiković, škol. vjeroučitelj, a Mustafa ef. nosi samo muderisko ime.

U Janji ima ženski mekteb⁵² kod džamije gdje predaje Mula Mustafa Gruhonjić muderis, a od dvije godine ovamo počeo je predavati Mula Ahmed ef. Aliefendić⁵³ besplatno, te se opaža veliki uspjeh prema mjestu. Ehalija uvidivši korist sada hoće da podignu žensku mekt. ibtidaiju i da Mula Ahmed ef.

Jukić, „Stotinu i sedam godina od prestanka rada medrese u Kozluku”, *Preporod*, br. 1212/10, Sarajevo, 2022., str. 35.

48 Narodna osnovna škola u Janji otvorena je školske 1886/87. godine. Vidi: M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

49 Ali-ef. Sadiković rođen je 1872. godine u Atmačićima kod Bijeljine. Završio je medresu u Janji, nakon čega je radio kao vjeroučitelj u osnovnoj školi, kao mujezin i imam Atik-džamije, a potom kao pomoćnik muderisa, muderis te glavni muderis medrese u Janji. Ali-ef. bio je plodan pisac i prevodilac. Umro je 1936. godine. A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 442-443.

50 Nema pouzdanih podataka o tome kada je osnovana medresa u Janji. Krajem XIX stoljeća zgrada medrese je bila veoma trošna. Od 1911. godine u medresi je bila smještena i muška mektebi-ibtidaija. Zgrada medrese srušena je 1946. godine. Vidi: Čerim Hrustanbegović, „Medresa u Janji”, *Takvim 1987.*, Sarajevo, 1986., str. 159-178.

51 Hadži Mustafa-ef. Gruhonjić rođen je 1850. godine. Mekteb i medresu završio je u Janji pred svojim djedom, muderisom Osman-ef. Bio je imam Džedid (Nove) džamije u Janji, a radio je i kao mualim u mektebu u Šekić mahali. Nakon smrti djeda imenovan je na dužnost muderisa medrese u Janji. Na toj dužnosti ostao je do smrti 1912. godine. Ukopan je u Janji. A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 188.

52 Ženski sibjan-mekteb u Janji nalazio se u Šekić mahali. Nema podataka da je postojala ženska ibtidaija u Janji.

53 Ahmed-ef. Aliefendić, sin mujezina Ibrahima, rođen je u Janji 1881. godine. U rodnom mjestu završio je mekteb i medresu. Od 1904. godine počeo je raditi kao sibjan-mualim, a kasnije i kao mualim u mektebi-ibtidaiji u Janji. Bio je aktivni član i blagajnik pododbora „Gajreta” u Janji. Sakupljao je narodno blago i objavljivao tekstove u *Beharu* i *Gajretu*. Umro je 1931. godine u Janji, gdje je i ukopan. A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 53.

mualimom namjeste. Ovaj je Mula Ahmed doista marljiv, a uz to i siromašan, pa bi mu trebalo dopustiti kakvu plaću.

X Bijeljina

Na 13.12.1909. obavljao sam pregledanje u Bijeljini.

Mekt. ibt.⁵⁴ u medresanskoj zgradi ima tri sobe za djecu, a jednu za mualime. Djece ima svega 156. Redovito dolazi 140. I mualim bio je Garčević h. Jusuf ef.⁵⁵ te je skoro odselio u Tursku, pa je na njegovo mjesto postavljen II mualim Mehmed ef. Hazurović⁵⁶ (720 K), a za II mualima uzet je h. Mehmed ef. Jusić⁵⁷ (sa 480 K) III mualim Mehmed ef. Manović⁵⁸ (240 K). Nauka je slaba, jer se ne vidi da je i jedan mualim vješt u svom radu.

Medresa⁵⁹ je u istoj zgradi gdje je i mekteb, ima jednu sobu za dersšanu, a jednu za muderisa. Softi ima 29, a uče emsile, bina, maksud, izhar i džamiju. Muderis je Salih Rifki ef. h. Jusufović⁶⁰ ima godiš. plaće što od vakufa što od ehaliije 1200 K. Nauka prilično ide lijepo, a softi su sve iz mjesta.

54 Mektebi-ibtidaija u Bijeljini utemeljena je 1895. godine. GHB, AIZBiH, ZVR-015-3841/1895.

55 Hafiz Jusuf-ef. Garčević bio je početkom XX stoljeća imam Salih-begove džamije u Bijeljini i prvi mualim mektebi-ibtidaije. Prije 1909. godine odselio je u Tursku, u kojoj je ostao do kraja Prvog svjetskog rata, nakon čega se vratio u Bosnu. Njegov sin Muhamed-ef. napisao je dvije značajne studije o hamajlijama i zapisima. Osman Kavazović, „Zabilježka o trojici hafiza”, *Preporod*, br. 3/893, Sarajevo, 2009., str. 16.

56 Mehmed-ef. Hazurović bio je imam, hatib i mualim u Bijeljini krajem XIX i početkom XX stoljeća. Tokom Prvog svjetskog rata, 1915. godine izabran je u Kotarsko povjerenstvo u Bijeljini. „Kotarska vakufsko-mearifška povjerenstva”, *Kalendar „Gajret”* za godinu 1333./1915., str. 90.

57 Hafiz Mehmed-ef. Jusić radio je kao mualim u Bijeljini početkom XX stoljeća. Pred Prvi svjetski rat, zajedno s drugim uglednim Bošnjacima iz Bijeljine bio je pristalica Muslimanske samostalne stranke. „Brzjavni”, *Muslimanska sloga*, br. 2, Sarajevo, 1910., str. 3.

58 Mehmed-ef. Manović mualim u Bijeljini početkom XX stoljeća. Od 1907. godine bio je na dužnosti trećeg mualima u muškoj mektebi-ibtidaiji, da bi kasnije prešao u žensku ibtidaiju u Bijeljini, gdje je radio do 1918. godine. I on je bio pristalica Muslimanske samostalne stranke. Vidi: GHB, AIZBiH, UM-9-2185/1918; ZVR-286-566/1907.

59 O medresi u Bijeljini malo se zna. Osnovana je prije okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine te je radila do sredine tridesetih godina XX stoljeća. Vakuf medrese u Bijeljini bio je vezan za vakuf Atik-džamije u ovom gradu. Do 1916. godine u medresi se obrazovalo samo 6-7 softi. Među posljednjim muderisima medrese u Bijeljini bio je Musa Ćazim Hadžimejlić, koji je posao muderisa obavljao besplatno. „Musa Kjazim efendija u Sarajevu”, *Muslimanska svijest*, br. 4, Sarajevo, 1936., str. 5; *Proračuni vakufa Bosne i Hercegovine za godinu 1913*, Sarajevo, 1913., str. 30-31.

60 Salih Rifki-ef. Hadžijusufović (Nalić) rođen je u Zvorniku 1848. godine. Osnovno i srednje obrazovanje završio je u rodnom gradu, nakon čega je školovanje nastavio u Istanbulu. Obavljao je dužnost muderisa medrese u Bijeljini i vjeroučitelja u Gimnaziji.

Osnov. škola⁶¹ sobu za vjeronauku ima. Vjeroučitelj A[bdu]Latif ef. Bulić⁶² (600 K). Školu pohađa 60 musl. djece.

Trgovačka škola.⁶³ Vjeroučitelj je isti A[bdu]Latif ef. Bulić (500 K). Školu pohađa samo 23 musl. djece. Nauka prilično u obe škole uredno ide.

XI Koraj

Na 14.12.1909. pregledao sam vjeronauku na osnov. školi te sibjan mektebu u Koraju.

Škola⁶⁴ sobu za vjeronauku ima, ali klupa i table ne ima, nego djeca sjede po podu. Musl. djece ima upisato (46, 16, 8, 6) ukupno 76, a redovito dolazi u školu samo 35. Vjeroučitelj Mehmed ef. Abdurahmanović⁶⁵ (600 K) dosta je marljiv, ali zbog neredovnog polaska djece ne postiže željenog uspjeha.

Ženski i muški mekteb kod stare džamije ima tri sobe i još jednu kao kuhinju, ali je vrlo slab i harab. U ovaj mekteb dolazi zimi od 35-50 muške djece, a tako isto i ženske djece. Od ovog se mekteba namjerava graditi mekt. ibt.⁶⁶ ali premda je mjesto dobro i podesno, zgrada ne valja baš ni za što. U ovom je mektebu mualim ujedno i imam stare džamije Osman ef. Zenunović⁶⁷ koji

Umro je 1933. godine u Bijeljini, gdje je i ukopan. Dokumenti iz njegove zaostavštine nalaze se u arhivu Gazi Husrev-begove biblioteke u Sarajevu. Š. Sulejmanović, „Softe i svršenici”, str. 229.

61 Narodna osnovna škola u Bijeljini osnovana je 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

62 Abdulatif-ef. Bulić rođen je u Bijeljini oko 1870. godine. Nakon osnovnog školovanja vjerovatno je upisao medresu u Bijeljini. Potom je pohađao Darul-muallimin, na kojem je diplomirao 1894. godine. Radio je kao mualim u mektebi-ibtidaiji, a od 1902. godine kao vjeroučitelj u osnovnoj i trgovačkoj školi u Bijeljini. Umro je u Bijeljini, gdje je i ukopan u haremu Atik džamije. A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 93.

63 Trgovačka škola u Bijeljini otvorena je 1886. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

64 Narodna osnovna škola u Koraju otvorena je 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

65 Mehmed-ef. Abdurahmanović rođen je 1855. godine u okolini Brčkog. Osnovnu školu završio je u Koraju, nakon čega je školovanje nastavio u Istanbulu. Po povratku u Koraj imenovan je na dužnost muderisa u medresi u ovom mjestu. Na mjesto vjeroučitelja u Narodnoj osnovnoj školi u Koraju postavljen je 1884. godine. Umro je 1930. godine u Koraju, gdje je i ukopan. „Inna lillahi”, *Novo vrijeme*, god. II, br. 10, Sarajevo, 1930., str. 3; GHB, AIZBiH, UM-7-4385/1916.

66 Mektebi-ibtidaija u Koraju otvorena je 1910. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, VMSO-37-7762/1910.

67 Osman-ef. Zenunović iz Koraja obavljao je dužnost imama Atik-džamije, mualima u sibjan-mektebu i muderisa medrese u Koraju. Jedno vrijeme bio je mutevelija vakufa Čaršijske džamije u Koraju. Na dužnosti imama Atik-džamije naslijedio ga je njegov sin hafiz Sejid Zenunović, čuveni prevodilac Kur’ana, autor *Mevluda* i alhamijado pjesnik. Osman-ef. je umro 1919. godine. Vidi: A. Mehmedović, *Leksikon*, str. 531.

prima za te službe 400 K na godinu. On je predložen za budućeg I mualima sa 760 K.

Ženski i muški mekteb u čaršijskoj mahali ima dvije sobe jedna je pove-
lika za djecu, a manja za mualima i džematski medžlis. U ovaj mekteb polazi
što muške što ženske djece oko 80, a ima prilike da će taj broj djece još veći
biti. Mualim je ujedno i imam čaršijske džamije Ibrahim ef. Begić⁶⁸ koji ima
sada 300 K, a predložen [je] za budućeg II mualima na ibtidaiji sa 760 K.
Ovaj je čovjek spreman i dosta marljiv, on je u ovaj mekteb stupio skoro prije
dva mjeseca dana, pa se je odmah opazio bolji napredak u nauci i u redu. On
vodi tačan popis djece, a uveo je i tablu dakle pisanje u mekteb, što je za ovo
mjesto sasvim novo. Ovaj mualim zaslužuje nagradu.

XII Čelić

Na 14.12.1909. obavljao sam pregledanje nauke u Čeliću.

Medresa,⁶⁹ koja služi kao sibjan mekteb i ima tri sobe. Muderis odnosno
mualim Hajrudin ef. Abdurahmanović⁷⁰ iz Akove⁷¹ ima 360 K na god. od
ehalije. Djece ima oko 50 oro od kojih 15 uči Kur'an i tedžvid, 2 šerh bergivi,
a ono ostalo elifba po starom kalufu bez table i klupa.

68 Ibrahim-ef. Begić je ugledni alim iz Koraja. Rođen je 1889. godine u Koraju. Mekteb i
medresu završio je u rodnom mjestu, nakon čega je upisao Darul-muallimin u Sarajevu.
Obavljao je dužnost imama Čaršijske džamije i mualima u istoimenom mektebu
do odlaska u penziju početkom 1960-ih godina. Ibrahim-ef. spada u red bošnjačkih
alhamijado pisaca, a tekstove na arabici i latinici objavljivao je u *Tariku*, *Misbahu*,
Muallimu, *Novom vremenu*, *Gajretu* i *Glasniku IVZ*. U arhivu Gazi Husrev-begove
biblioteke nalazi se neobjavljeni rukopis njegove *Sufare*. Umro je 1971. godine u Koraju,
a ukopan je u haremu Čaršijske džamije. Alija Hamzić, „Pet stotina godina islamske
vjerske tradicije u Koraju”, *Baština sjeveroistočne Bosne*, br. 8, Tuzla, 2016., str. 116;
GHB, AIZBiH, DZC-4-596/1922.

69 Medresa u Čeliću osnovana je poslije 1878. godine. Njen prvi muderis bio je kurra hafiz
Osman-ef. Sprečaković. Nakon njegove smrti medresa je prestala s radom do 1907.
godine, kada je na dužnost muderisa imenovan Hajrudin-ef. Abdurahmanović. Krajem
1909. godine muderis Hajrudin-ef. je u medresi držao mektebsku pouku. Vidi: Amir
Meheljić, „Hajrudin ef. Abdurahmanović – lik i djelo”, *Novi Muallim*, god. X, br. 40,
Sarajevo, 2009., str. 112.

70 Hajrudin-ef. Abdurahmanović rođen je 1857. godine u selu Godijevo kod Bijelog
Polja. Poslije osnovne škole završio je Veliku medresu u Đakovici, nakon čega odlazi
u Istanbul, gdje se na Durul-fununu i drugim obrazovnim ustanovama školovao deset
godina. Po povratku u domovinu kao sejar-vaiz obilazio je južnoslavenske krajeve.
Nakon što je u Čeliću održao prigodno predavanje, mještani su ga zamolili da ostane kod
njih na mjestu muderisa u medresi, što je on prihvatio. U medresi je radio kao muderis i
kao mualim do 1917. godine. Te godine dobio je odobrenje od Ulema-medžlisa da može
obavljati dužnost sejar-vaiza i to je činio do 1955. godine. Umro je 25. marta 1965.
godine i ukopan je u Čeliću. Vidi: A. Meheljić, „Hajrudin ef.”, str. 111-113.

71 Akova, stari naziv za Bijelo Polje u Sandžaku.

Škola⁷² ima sobu za vjeronauku, ali ne ima klupa već djeca sjede po podu. Vjeroučitelj je imam D. džamije hafiz Halil ef. Šadić⁷³ (200 K od vlade). Muhamedanske djece ima samo 10. U Čeliću je većinom ehalija neuka, pa se zbog toga protive svakoj novoj stvari – makar ona od velike koristi bila – tako neće ni da čuju za kakvu mekt. ibt. nego kažu „nama je dosta za mekteb naša stara medresa, a za mualima naš muderis ef.” U tom ih bodre i neke hodže, pa nije čuditi što u školi na mjesto 160 ide samo 10 muslimanske djece.

Ženski i muški mekteb kod Brđanske džamije ima jednu sobu i to harab. Što muške što ženske djece ima oko 50 ero. Mualim je ujedno i imam Brđanske džamije Osman ef. Čitaković⁷⁴ koji prima za sve 192 K na god. Način podučavanja sasvim je loš – samo se nešto na pamet uči.

Ženski i muški mekteb koji još služi i za džamiju u Gor. mahali. Mualim je ujedno i imam h. Šakir ef. Jahić⁷⁵ uz god. plaću od 192 K i nešto dara od ehalije. Djece oko 40, a predaje se samo na pamet.

Ženski i muški mekteb koji također služi za džamiju u Šadić mahali. Mualim je i imam mula Dursum [Tursum] ef. Šadić⁷⁶ koji ima za to 60 K na godinu i dar od ehalije. Djece ima od 30-50, a uči na pamet po 2-3 mjeseca.

Ženski mekteb u D. mahali ima dvije sobe. Djece ima oko 60. Mualim je mujezin D. džamije mula Munib ef. Eminović⁷⁷ koji prima za te službe 128 K na god. i nešto dara od ehalije. Nauka se kreće oko toga da curice znaju napa- met „elem tere kejfe”, a ako koja hatmu učini to je onda nešto izvanredno.

72 Narodna osnovna škola u Čeliću osnovana je 1886/87. godine.

73 Hafiz Halil-ef. Šadić bio je imam, mualim i vjeroučitelj u Čeliću. Živio je krajem XIX i početkom XX stoljeća. Koliko je bio u mogućnosti pomagao je rad „Gajreta”. Bio je pristalica Muslimanske narodne organizacije (MNO) u Brčkom. „Izjava”, *Musavat*, god. V, br. 48, Sarajevo, 1910., str. 3; „Javne potvrde – darovi”, *Gajret*, god. III, br. 1, Sarajevo, 1910., str. 87.

74 Hafiz Osman-ef. Čitaković bio je mualim i mutevelija u Čeliću. Od 1910. godine obavljao je dužnost mutevelije vakufa džamije u Čeliću. Zajedno s drugom ulemom Brčkog i okoline bio je pristalica Muslimanske narodne organizacije (MNO). Koliko je bio u mogućnosti pomagao je rad „Gajreta”. „Izjava”, str. 3; „Javne potvrde”, str. 87; GHB, AIZBiH, VMSO-39-8302/1910.

75 Šakir-ef. Jahić dekret za obavljanje dužnosti mualima u sibjan-mektebu u Gornjoj mahali dobio je 1903. godine. Poslije Prvog svjetskog rata bio je angažiran na dužnosti imama u Čeliću. I on je bio pristalica MNO u Brčkom. Zajedno sa svojim kolegama iz Čelića pomagao je rad „Gajreta”. „Izjava”, str. 3; „Javne potvrde”, str. 87; GHB, AIZBiH, ZVR-189-742/1903, VMSO-39-8302/1910.

76 Tursum-ef. Šadić bio je angažiran kao imam u Šadića mahali u Čeliću 1902. godine. Sa svojim kolegama iz Čelića bio je pristaša MNO, a pomagao je „Gajret” koliko je bio u mogućnosti. Za potrebe osnivanja mektebi-ibtidaije u Čeliću Tursum-ef. je 1901. godine uvakufio nekretninu. „Izjava”, str. 3; „Javne potvrde”, str. 87; ZVR-174-2626/1902; GHB, AIZBiH, ZVR-154-2777/1901.

77 Munib-ef. Eminović bio je mualim u mektebu i mujezin džamije Donje mahale u Čeliću. Živio je i radio krajem XIX i početkom XX stoljeća.

XIII Brčko

Na 15.12.1909. prije podne pregledao sam vjeronauku na osn. školi i učenje u ruždiji te muškoj i ženskoj mek. ibt. u Brčkom.

Osnov. škola⁷⁸ ima posebnu sobu za vjeronauku u dvorištu izvan škol. zgrade, ali klupa ne ima nego djeca sjede na podu. Vjeroučitelj h. Jusuf ef. Hodžić⁷⁹ (400 K). Vjeronauku predaje svaki dan osim petka i nedjelje od 7-8^{1/2} sati dakle izvan škol. sati. Musl. djece ima samo 21, nauka se kreće oko toga da djeca očuvaju ono što su stekli u ibtidaiji.

Ruždija⁸⁰ je smještena u medresu koju je Kučukalić Alijaga⁸¹ sagradio. Zgrada prilično odgovara. Djece ima (17, 22, 23, 17) ukupno 79. Napredak djece u orijentalnim jezicima jedva dovoljan. Učitelji za orijentalne predmete h. Mehmed ef. Čekanija⁸² i h. Ahmed ef. Abdulahović⁸³. Premda pokazuju volju za napredak djece, ipak im ne ide za rukom jer ne imaju potrebite metode, a i nastavne im knjige otežavaju rad.

Muška mekt. ibt.⁸⁴ ima tri sobe za djecu, a djece ima (38, 31, 31) ukupno 100. Na ovoj mekt. ibt. predaju tri mualima i to: I Čašif ef. Mula Husić⁸⁵ (804

78 Narodna osnovna škola u Brčkom otvorena je 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

79 Jusuf-ef. Hodžić rođen je u Brki. Radio je kao vjeroučitelj u osnovnoj i trgovačkoj školi u Brčkom. Bio je aktivan u Vakufskom povjerenstvu u Brčkom. Jedno vrijeme mijenjao je imama u džamiji u Rahiću. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-299-4036/1907.

80 Ruždija u Brčkom otvorena je prije 1878. godine. H. Čurić, *Muslimansko školstvo*, str. 142.

81 Alijaga Kučukalić (1807–1905) bio je poznati dobrotvor iz Brčkog. O vakufima Alijage Kučukalića vidi: Mustafa Gobeljić, „Vakufi Alijage Kučukalića i njegovih potomaka”, *Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Zbornik radova, Vakufska direkcija, Sarajevo, 2013., str. 165-176.

82 O hafizu Mehmed-ef. Čekaniji nema dostupnih podataka. Ovdje ga spominjemo kako bismo skrenuli pažnju na njega.

83 Hafiz Ahmed-ef. Abdulahović je početkom XX stoljeća bio angažiran na dužnosti mualima u mektebi-ibtidaiji u Brčkom. Nešto kasnije postavljen je za nastavnika u ruždiji. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-249-3884/1905.

84 Mektebi-ibtidaija u Brčkom otvorena je 1900. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-129-109/1900.

85 Čašif-ef. Mulahusić rođen je u Maglaju u drugoj polovini XIX stoljeća. Nakon okončanog osnovnog i srednjeg obrazovanja 1901. godine radio je na mjestu prvog mualima ibtidaije u Rahiću, kod Brčkog. Na toj dužnosti ostao je do 1906. godine, kada je imenovan za mualima mektebi-ibtidaije u Tešnju. Neposredno pred dolazak Čauševića u Brčko, Čašif-ef. je postavljen za prvog mualima mektebi-ibtidaije u ovom gradu. Godinu dana kasnije, 1910. godine imenovan je za privremenog pisara Vakufskog povjerenstva u Brčkom. Od 1911. do 1920. godine radio je kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Brčkom. Penzionisan je 1937. godine. Kraći osvrt o Kučukalićima u Brčkom Čašif-ef. je objavio u listu *Bošnjak* 1906. O njemu vidi: Čašif Mulahusić, „U Brčkom, 6. decembra 1906”, *Bošnjak*, god. XVI, br. 50, Sarajevo, 1906., str. 3; GHB, AIZBiH, ZVR-159-3902/1901; GHB, AIZBiH,

K), II hafiz Sulejman ef. Omerović⁸⁶ (720 K), III Šemsudin ef. Slomić⁸⁷ (300 K). Nauka u mektebu prilično lijepo ide, ali prema nastavnicima trebalo bi da je i bolja.

Ženska ibtidaija nalazi se u istoj zgradi gdje i muška, ima poseban ulaz i dvije sobe za djecu. Djece ima (43, 31, 27) ukupno 103. Nauku predaju dva mualima i to h. Sulejman ef. Mušanović⁸⁸ (240 K) i h. Mehmed ef. Mešić⁸⁹ (300 K). Prvom mualimu je mjes. vak. mearif. povj. dopisalo mjesec. po 20 K, te po tom sada ima 480 K na godinu. Nauka je u ovom mektebu mnogo bolja nego u mušk. ibtidaiji.

XIV Brezovo Polje

Na 15.12.1909. poslije podne pregledao sam mekteb i vjeronauku na osnov. školi u Brezovu Polju. Muški sibjan mekteb kod Azizije džamije. Ima jednu poveliku sobu za djecu i jednu malu za mualima. Djece ima 20-30. Reda i rasporeda ne ima, uči se bez ikakve granice pa se za to ne postiže dobar uspjeh. Mualim je ujedno i vaiz Azizije džamije Mustafa ef. Ibrišimović koji prima na godinu platu od 240 K.

Osnov. škola ima sobu za vjeronauku, ali klupa ni table ne ima. Broj musul. djece (14, 9, 3, 2) ukupno 28. Vjeroučitelj je Mustafa ef. Ibrišimović⁹⁰ (240

ZVR-307-5373/1907; GHB, AIZBiH, VMSO-26-5106/1910; GHB, AIZBiH, UM-7-4427/1916; VIS-2-978/1937.

86 Hafiz Sulejman-ef. Omerović je uz mualimsku dužnost neko vrijeme krajem XIX stoljeća bio angažiran kao mujezin u nekoj od džamija u Brčkom. Godine 1911. imenovan je na mjesto mualima ženske mektebi-ibtidaije. Tokom Prvog svjetskog rata obavljao je i dužnost imama u ovom gradu. Umro je 1918. godine. Na dužnosti mualima ženske mektebi-ibtidaije zamijenio ga je Mustafa-ef. Glotić. ZVK-22-2056/1887; VMSO-52-985/1911; UM-8-2007/1918; GHB, AIZBiH, UM-3-506/1919.

87 Šemsudin-ef. Slomić bio je pristalica Narodne muslimanske organizacije u Brčkom 1910. godine. „Izjava”, str. 3.

88 Hafiz Sulejman-ef. Mušanović imenovan je na poziciju mualima mektebi-ibtidaije u Brčkom 1900. godine umjesto hafiza Ahmeta Burića. Pouzdano se zna da je na toj dužnosti ostao do kraja 1909. godine. GHB, AIZBiH, ZVR-133-1666/1900.

89 Hafiz Mehmed-ef. Mešić imenovan je na mjesto mualima ženske ibtidaije u Brčkom 1906. godine. Prije 1906. godine radio je kao imam na području Brčkog. I on je bio pristalica Muslimanske narodne organizacije (MNO) u Brčkom 1910. godine. „Izjava”, str. 3; GHB, AIZBiH, ZVR-266-2004/1906; ZVR-237-338/1905.

90 Hafiz Mustafa-ef. Ibrišimović rodom je iz Gornjeg Rahića. Završio je studije u Istanbulu, gdje je dobio idžazetnamu i završio hifz. Po okončanju školovanja postavljen je za mualima u mektebu i vjeroučitelja u osnovnoj školi u Brezovom Polju. U Aziziji džamiji u ovom mjestu obavljao je samo dužnost vaiza, ali ne i imama, kako se ponegdje može pročitati. Nakon Brezovog Polja dužnost ga je odvela u Prijedor, gdje je i umro. Osman Kavazović, „Imami Azizija džamija u Bosni i Hercegovini”, *150 godina od protjerivanja muslimana iz Kneževine Srbije*, Zbornik radova, Orašje, 2013., str. 376-377.

K). Vjeronauka je prema mjestu dovoljna, samo se vjeroučitelj ne drži školskih propisa za vjeronauku.

Ženski mekteb kod Azizije džamije u istoj zgradi sa muškim ima posebni ulaz i jednu ovcu sobu. Djece ima oko 40. Mualim je ujedno i imam Azizije džamije Salih ef. Dobošlić⁹¹ koji prima za te službe 575 K. Nauka ide po starom kalufu, ali prilično uredno.

Ženski i muški mekteb u starom Brezovom Polju ima jednu sobu, a djece što ženske što muške oko 30. Mualim je ujedno imam stare džamije Jusuf ef. Rašidović⁹² koji prima 240 K na god. i ima stan u naravi. Uči se napamet i to samo zimi.

XV Brka

Na 16.12.1909. pregledao sam mektebe u selu Brki kot. Brčko.

Ženski mekteb sastoji se od jedne vrlo slabe i niske sobe. Djece ima 50-60. Mualim je ujedno i imam Čaršijske džamije Mehmed ef. Mulabdić⁹³ koji prima što od vakufa što od ehalije 400 K. Nauka vrlo slaba i većinom se uči na pamet.

Mek. Ibt.⁹⁴ koja je na novo otvorena ima dvije sobe za djecu i jednu vrlo malenu za mualime. Djece ima (16, 54) ukupno 70. Pošto je mekteb na novo otvoren ne ima nego dva razreda. Kao I mualim imam je stare džamije h. hafiz Abdulah ef. Omerhodžić⁹⁵ koji sada ima 300 K, kao II mualim jest mujezin

91 Salih-ef. Dobošlić sin je hafiza Sulejman-ef. Rođen je 1882. godine u Brezovom Polju. Pohađao je brčansku Čačak medresu, a potom Darul-muallimin u Sarajevu. U Brezovom Polju postavljen je na dužnost imama Azizije džamije i mualima u mektebu. Umro je 24. februara 1924. Ukopan je u haremu Azizije džamije. O. Kavazović, „Imami Azizija”, str. 377.

92 Jusuf-ef. Rašidović sin je hafiza Šaban-ef., koji se nakon protjerivanja iz Srbije 1862. godine nastanio u Brezovom Polju. Jusuf-ef. je rođen u Brezovom Polju. Nakon završene Čačak medrese u Brčkom i stečenih potrebnih kvalifikacija, postavljen je za imama Begove džamije u Brezovom Polju, mualima u mektebu i kasnije vjeroučitelja u osnovnoj školi. Umro je u Brezovom Polju i ukopan u haremu Begove džamije. Osman Kavazović, „Brezovo Polje – Imami Begove džamije”, *Preporod*, br. 8/753, Sarajevo, 2003., str. 376.

93 Hafiz Mehmed-ef. Mulabdić je za mualima u sibjan-mektebu i imama Čaršijske džamije u Brki postavljen 1907. godine. Pouzdano se zna da se na toj poziciji nalazio do 1930. godine. Godine 1910. imenovan je za trećeg mualima mektebi-ibtidaije u Brki. Vidi: GHB, AIZBiH, UM-4-323/1915; GHB, AIZBiH, VD-2-6687/1930; GHB, AIZBiH, VMSO-27-5465/1910.

94 Mektebi-ibtidaija u Brki otvorena je 1909. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, VMSO-27-5465/1910.

95 Hafiz Abdulah-ef. Omerhodžić je od 1901. do 1928. godine bio imam, hatib i mualim Stare džamije u Brki. Godine 1910. godine postavljen je za prvog mualima ibtidaije u ovom mjestu. Vidi: GHB, AIZBiH, VMSO-27-5465/1910; GHB, AIZBiH, VD-2-6687/1930; GHB, AIZBiH, ZVR-146-77/1901.

iste džamije mula Salih Omerhodžić⁹⁶ (200 K). Vakuf. mearif. povj. predložilo je obojicu za povišenu plaću. Nauka prema mjestu prilično ide.

XVI Rahić

Na 16.12.1909. pregledao sam također mektebe i vjeronauku na osnov. školi u Rahiću.

Osnov. škola.⁹⁷ Vjeronauka se predaje u škol. razredu od 8-9 sati, dakle, prije škol. sati. Musl. djece ima (9, 9, 7) ukupno 25. Vjeroučitelj I mualim mek. ibt. Salih ef. Ahmić⁹⁸ (400 K). Vjeronauka se kreće oko toga da djeca sačuvaju ono što su u ibtidaiji naučila.

Mek. ibt.⁹⁹ ima 3 sobe i jednu zbornicu. Djece ima (30, 28, 18) ukupno 76. Na ovom mektebu imaju tri mualima i to: I Salih ef. Ahmić (600 K), II Mehmed Hulusi ef. Mula Halilović¹⁰⁰ (240 K) i III Hasib ef. Imamović¹⁰¹ (120 K). Mekteb ima i 80 K paušala. Uči se prilično dobro.

96 Salih-ef. Omerhodžić je u Staroj džamiji u Brki početkom XX stoljeća obavljao dužnost mujezina, potom je postavljen za drugog mualima u mektebi-ibtidaiji. Na mjestu mujezina Stare džamije naslijedio ga je njegov sin Uzeir Omerhodžić 1920. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-287-887/1907; GHB, AIZBiH, UM-4-711/1919; GHB, AIZBiH, UM-4-693/1920.

97 Narodna osnovna škola u Rahiću otvorena je 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.

98 Salih-ef. Ahmić, rodom je iz Ključa. Na dužnosti upravitelja i prvog mualima mektebi-ibtidaije te vjeroučitelja u osnovnoj školi u Rahiću naslijedio je Čašif-ef. Mulahusića 1907. godine. Na tim pozicijama ostao je do 1918. godine, kada se razbolio. U osnovnoj školi zamijenio ga je Mehmed Hulusi-ef. Mulahalilović. Umro je godinu dana kasnije, 1919. godine u Rahiću. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-306-5081/1907; GHB, AIZBiH, UM-8-2016/1918; GHB, AIZBiH, UM-2-364/1919.

99 Mektebi-ibtidaija u Rahiću otpočela je s radom 1901. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-153-2605/1901.

100 Hafiz Mehmed Hulusi-ef. Mulahalilović rođen je 1878. u Rahiću. Nakon osnovne škole završio je Čačak medresu u Brčkom. Po završetku školovanja postavljen je za drugog mualima u mektebi-ibtidaiji u Rahiću. Na toj dužnosti ostao je do 1918. godine, kada je umjesto oboljelog Salih-ef. Ahmića promoviran u prvog mualima. Iste godine zamijenio je Salih-ef. i na mjestu vjeroučitelja u osnovnoj školi. Godine 1919. godine postavljen je za imama i hatiba džamije u Rahiću, a 1928. za imama matičara u ovom mjestu. Hulusi-ef. napisao je dva rječnika arapskih i turskih riječi, pisao je tarihe, a s perzijskog jezika preveo je *Pendnamu*. Umro je 1952. godine u Rahiću. Enver Mulahalilović, „Imami i hatibi džamije u Gornjem Rahiću od 1160-1400 (1747-1980)”, *Glasnik VIS*, god. XLV, br. 4, Sarajevo, 1982., str. 397-407.

101 Hafiz Hasib-ef. Imamović, sin Halilov, rođen je u Rahiću. Na mjesto bevaba ibtidaije u Rahiću postavljen je od njenog otvaranja 1901. godine, a od 1904. imenovan je za trećeg mualima. Uz dužnost mualima, bio je dugogodišnji mujezin rahičke džamije te neko vrijeme poslije Prvog svjetskog rata vjeroučitelj u osnovnoj školi. E. Mulahalilović, „Imami i hatibi”, br. 3, str. 322; GHB, AIZBiH, ZVR-160-4008/1901; GHB, AIZBiH, ZVR-225-4056/1904; GHB, AIZBiH, UM-1-23/1920.

Ženski mekteb ima jednu oveću sobu. Djece ima kadikad od 60-80. Muallim je Abdurahman ef. Zaimović¹⁰² koji prima godiš. 288 K. Uči se na pamet i to samo zimi.

XVII Brčko [Dopunjeni izvještaj]

Na 17.12.1909. prije podne pregledao sam vjeronauku na trg. školi i medresu u Brčkom.

Trg. škola¹⁰³ je zajedno sa Osnov. školom u jednoj zgradi te je po tom pitanju i za vjeronauku musl. đaka ista soba koja služi za Osnov. školu. Vjeroučitelj je također vjeroučitelj Os. škole h. Jusuf Hodžić (400 K). Musl. đaka ima (7, 5, 9) ukupno 21. Vjeronauka se predaje ponedjeljkom i srijedom od 11-12, a utorkom i četvrtkom od 10-12 sati, a sastoji se iz ponavljanja onog što se je prije učilo čemu vjeroučitelj nije kriv, nego oni koji bi trebalo da se staraju za praktič. nast. knjige za islamsku vjer. obuku od početka mekteba do svršetka gimnazije odnosno preparandije.

Medresa¹⁰⁴ koja se zove Čačak jer je sagrađena na vaku. zemljištu zvanom Čačak. Medresu je sagradio h. Salihaga Kučukalić.¹⁰⁵ Zgrada je vrlo krasna, ima 13 soba i jednu veliku dershanu, ima svoje prostrano dvorište u kojem je smješteno i sagrađeno sve što za medresu treba. Bunar, drvarnica, kiljer [ostava], banje i kuhinje i to sve na svom mjestu. U medresi ima softi 23, a uče Kur'an, tedžvid, bergivi, sarf, husni hat i ta'limi Kur'an. Softama koje u medresi stanuju daje se iz Salihagina vakufa gaz, hasura, ćilim, murekkeb [tinta za pisanje], teke i svaki dan po 1 hljeb od 10 h[elera]. Bevab i muderisov pomoćnik plaća se također iz h. Salihagina vakufa, dočim I muderisa plaća Alijaganin vakuf. Muderis je Abdulgani ef. Ibrahimović¹⁰⁶ (1000 K),

102 O Abdurahman-ef. Zaimoviću zna se samo da je potomak begovske porodice Zaimović iz Rahića.

103 Trgovačka škola u Brčkom otvorena je 1885. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 132.

104 Čačak medresa vjerovatno je otvorena u prvoj polovini XIX stoljeća, kada su na područje Brčkog počeli pristizati muhadžiri iz Kneževine Srbije, budući da je do 1869. godine zgrada medrese bila trošna te da je te godine bila obnovljena. Medresa je radila do Drugog svjetskog rata. Jusuf Mulić, „Čačak medresa u Brčkom”, *Novi Muallim*, god. XIV, br. 54, Sarajevo, 2013., str. 126-133; Aida Abadžić-Hodžić; Čazim Suljević, „Graditeljska baština Kučukalića kao temelj urbanog razvoja Brčkog”, *Rađanje modernog grada: Uloga porodice Kučukalić u urbanizaciji Brčkog i okoline*, Zbornik radova, BZK „Preporod”, Brčko, 2023, str. 208-209.

105 Vakif Salihaga Kučukalić sin je čuvenog dobrotvora Alijage Kučukalića.

106 Abdulgani-ef. Ibrahimović rođen je 1875. godine u Rahiću. Poslije osnovne i srednje škole studije je nastavio u Istanbulu. Dobivši idžazetnamu vratio se u Brčko, gdje je 1908. godine radio kao drugi muallim u mektebi-ibtidaiji i vjeroučitelj u srednjoj školi. Na mjesto muderisa u Čačak medresi imenovan je 1909. godine. Tu časnu dužnost obavljao je do njenog prestanka s radom početkom Drugog svjetskog rata. Umro je 1945. godine

a pomoćnik h. Husejn ef. h. Hasanefendić¹⁰⁷ (140 K). Bevab prima 120 K. Prema ovoj krasnoj medresi nauka u njoj ni izdaleka ne odgovara. Vakif h. Salihaga dosta je žrtvovao za medresu. Sama medresa stala ga je preko 35 000 K, a zgrade i nekret. koje je za medresu vakif učinio daju prihoda na godinu 4 000 K, a izgleda da će i veći prihod biti. Pošto [je] vakif ujedno i mutevelija medresanskog vakufa, to bi dosta mogao djelovati na medresanski nastavni plan, ali je više neznan, nego znan, pa misli da je najbolje ako se u svakom ćošetu medrese samo Kur'an uči i s trga medresa izgleda kao lijepa slika.

XVIII Orašje

Na 18.12.1909. obavljao sam pregledanje u Orašju.

Muški mekteb kod džamije. Ima tri sobe od kojih jedna služi za vjeronauku, a dvije su prazne. Djece ima preko zime 50-60, a uči se nauka bez ikakva reda i rasporeda. Na ovom mektebu predaju dva mualima i to h. Sulejman ef. Tabaković¹⁰⁸ i hafiz Ahmed ef. Hadžić¹⁰⁹ koji su ujedno i imami u džamiji, prvi kao I imam (300 K od vakufa) drugi kao II imam (400 K od ehaliije).

Osnov. škola¹¹⁰ iako ima sobu za vjeronauku ne ima klupa ni table. Vjeroučitelj h. Sulejman ef. Tabaković (200 K). Musl. djece ima (17, 11, 5, 5) ukupno 38. Vjeronauka je slaba jer se nije vjeroučitelj držao propisa pa se nalazi djece u III razredu, a da ne znaju ni šuruta.¹¹¹

u Brčkom, gdje je i ukopan. Osman Kavazović, „Muderis hadži Abdulgani Ibrahimović“, *Preporod*, br. 23/913, Sarajevo, 2009., str. 54.

- 107 Hafiz Husejn-ef. Hasanefendić, sin hafiza Abdulkadira, rođen je u Brčkom. Zajedno sa svojim bratom Hasanom završio je hifz pred ocem. Po okončanju osnovne i srednje škole obrazovanje je nastavio u Istanbulu. Po povratku u Brčko obavljao je dužnost imama Bijeje džamije, a od 1928. godine radio je kao imam matičar za Brčko. Vrlo rano je postavljen za pomoćnog muderisa u Čačak medresi u kojoj je predavao kiraet. Pred Drugi svjetski rat premješten je za džematskog imama u Srebrenik. Na vlastiti zahtjev penzionisan je 1941., a umro je u Brčkom 1950. godine. E. Mulahalilović, „Imami i hatibi“, br. 3, str. 327.
- 108 Hafiz Sulejman-ef. Tabaković cijeli radni vijek proveo je u Orašju. Bio je imam Azizije džamije i mualim u mektebu, a kada je otvorena mektebi-ibtidaija u ovom mjestu, imenovan je za njenog upravitelja i mualima. Na toj dužnosti se nalazio do 1942. godine. VIS-2-284/1942.
- 109 Hafiz Ahmed-ef. Hadžić rođen je u Bosanskoj Krupi. Radio je kao imam Azizije džamije, mualim i vjeroučitelj u osnovnoj školi u Orašju. Dekret za imamsku službu dobio je 1920. godine O. Kavazović, „Imami Azizija“, str. 384; GHB, AIZBiH, UM-3-408/1920.
- 110 Narodna osnovna škola u Orašju otvorena je 1880. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 43.
- 111 U napomeni pored izvještaja o stanju vjeronauke u osnovnoj školi u Orašju stoji: „Vjeroučitelj međutim promijenjen.”

XIX Bos. Šamac

Na 19.12.1909. obavljao sam pregledanje u Bos. Šamcu.

Osnov. škola¹¹² ima sobu za vjeronauku i klupe ali table ne ima. [Djece ima] (11, 9, 10, 2) ukupno 32. Vjeroučitelj je h. Muharem ef. H. Jusufović¹¹³ sin bivšeg vjeroučitelja h. Husejn ef.¹¹⁴ On je ujedno imam u džamiji, a nastupio [je na] te obe službe prije tri mjeseca, po smrti svog oca. Kao vjeroučitelj imao bi 600 K, a kao imam 240 K. Vjeronauka je do sad slaba, ali je vjeroučitelj dobio kratku uputu pa se je nadati da će u buduće biti bolje.

Mekt. ibt.¹¹⁵ ima tri sobe i jednu zbor. Klupa ne ima ali je dobro prostrta. Na ovom mektebu služe 3 nastavnika i to h. Bekir ef. Kovačević¹¹⁶ (720 K), h. Hasan ef. Sejdić¹¹⁷ (480 K) i Ragib ef. Osmanović¹¹⁸ (240 K). Djece ima (23, 13, 14) ukupno 50. Nauka je dosta u redu, a zaželjeno je da bude i bolje.

112 Narodna osnovna škola u Bosanskom Šamcu osnovana je 1885. godine.

113 Hafiz Muharem-ef. Hadžijusufović, sin hafiza Huseina, rođen je 1884. godine u Bosanskom Šamcu. Osnovno obrazovanje je stekao kod oca Husein-ef., tada prvog mualima mektebi-ibtidaije, a potom je upisao Svirac medresu u Gradačcu. Iza toga, školovanje je nastavio u Istanbulu. Nakon stjecanja potrebnih kvalifikacija, poslije smrti oca 1909. godine, postavljen je umjesto njega na mjesto imama Azizije džamije i na dužnost vjeroučitelja u osnovnoj školi u Bosanskom Šamcu. Za imama matičara imenovan je 1928. godine. Na toj dužnosti ostao je do kraja 1930-ih, kada je premješten u Lastvu kod Trebinja, gdje se kratko zadržao do Drugog svjetskog rata. Tokom rata vratio se u Bosanski Šamac na mjesto imama Azizije džamije, gdje je ostao do penzije 1953. godine. Interesantno je da je Muharem-ef. 1962. godine od Vrhovnog starješinstva Islamske zajednice tražio dozvolu da može nositi ahmediju, što mu je omogućeno. Umro je 1965. godine u Bosanskom Šamcu, gdje je i ukopan. O. Kavazović, „Imami Azizija”, str. 395-396; VIS-5-1291/1953; GHB, AIZBiH, VIS-5-1642/1965.

114 Hafiz Husejn-ef. Hadžijusufović rođen je 1866. godine u Gradačcu. Školovao se u Gradačcu, a potom u Istanbulu. U Bosanskom Šamcu je 1890. postavljen za mualima, a potom 1896. za prvog mualima mektebi-ibtidaije, a 1900. godine za imama Azizije džamije u ovom gradu. Uz spomenute obaveze, od 1894. godine radi kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Bosanskom Šamcu. Te dužnosti je obavljao do smrti 1909. godine. O. Kavazović, „Imami Azizija”, str. 394; Nusret Kujraković, „Dodatak o hafizima u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo, 2012., str. 197; GHB, AIZBiH, ZVR-39-3310/1896.

115 Mektebi-ibtidaija u Bosanskom Šamcu otvorena je 1895/86. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-020-4482/1895.

116 Hafiz Bekir-ef. (Bećir) Kovačević naslijedio je hafiza Husejn-ef. Hadžijusufovića na dužnosti prvog mualima mektebi-ibtidaije u Bosanskom Šamcu. Na toj dužnosti ostao je do 1919. godine. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 198.

117 H. Hasan-ef. Sejdić imenovan je za drugog mualima mektebi-ibtidaije u Bosanskom Šamcu od njenog otvaranja 1895/96. godine. Na osnovu Čauševićevog izvještaja zna se da je na toj poziciji ostao do 1910. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-0026-1287/1896; GHB, AIZBiH, ZVR-028-1712/1896.

118 Ragib-ef. Osmanović angažiran je kao treći mualim mektebi-ibtidaije u Bosanskom Šamcu prije 1909. godine. Na toj dužnosti nalazio se i tokom Prvog svjetskog rata, 1916.

Ženski mekteb ima dvije sobe i jedan hodnik. Curica ima oko 70. Mualim je mula Ibrahim ef. Hasanović¹¹⁹ prima na god. 520 K, bavi se ujedno zapišivanjem. Način predavanja vrlo neuredan uslijed čega je uspjeh posve slab. Hodža ef. pošto je veoma star nije ga na bolji način naputiti.

XX Gradačac

Na 20.12.1909. pregledao sam medrese, mektebe i vjeronauku na osn. školi u Gradačcu.

Medresa Svirac¹²⁰ prizemna zgrada ima 9 soba sa dershanom. Softi ima 32, a dijele se na 4 sunufa. I raz. uči sarf, II nahv (avamil) III Mula džamiju IV ilmi bejan. Softe su većinom sa sela. Muderis je Ahmed Hilmi ef. Muftić¹²¹ koji ima za to 800 K na god. Nauka je prema prilikama dosta u redu i softe prilično razumne. Osim softi ima na ovoj medresi i nekakvih mulazima oko 30 uče sasvim početne nauke (elifba, Kur'an, tedžvid, bergivi). Njima predaje muderiski muavin Adem efendija Terzić¹²² koji ima za to 192 K na god.

Osnov. škola.¹²³ Ima sve što treba za vjeronauku. Musl. djece ima (25, 29, 8, 5) ukupno 67. Vjeroučitelj je Muhamed ef. Muftić¹²⁴ (400 K). Vjeronauka

godine. GHB, AIZBiH, UM-6-1775/1916.

- 119 O mula Ibrahim-ef. Hasanoviću nema dostupnih podataka. Kako je 1909. godine bio veoma star, opravdano je pretpostaviti da je rođen sredinom XIX stoljeća. Interesantno je da je Čaušević zabilježio da se bavio pisanjem zapisa, što mu je očigledno bilo primarno zanimanje, budući da je postizao slabe rezultate u nastavi.
- 120 Ne zna se pouzdano kada je Svirac medresa u Gradačcu sagrađena. Najvjerojatnije je podignuta u prvoj polovini XIX stoljeća. Prvi poznati muderis bio je Ahmed-ef. Mulaibrahimović – Svirac, a poslije njega njegovi potomci do 1944. godine. Godine 1917. dvije medrese u Gradačcu spojene su u jednu Svirac medresu, koja je djelovala do 1947. godine. Elvir Duranović, „Prilozi historiji medresa u Gradačcu”, *Kulturno-historijsko naslijeđe Gradačca*, Zbornik radova, MIZ Gradačac, Općina Gradačac, Gradačac, 2017., str. 219-229.
- 121 Ahmed Hilmi-ef. Muftić, sin hafiza Ahmed-ef. Mualibrahimovića, rođen je 1858. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu pred ocem, od kojeg je i dobio idžazetnamu. Pred ocem je završio i hifz. Poslije smrti oca, 1883. godine preuzeo je dužnost muderisa Svirac medrese u Gradačcu i na toj poziciji je ostao do smrti. Uz to je radio kao imam i hatib u Svirackoj i Husein-kapetanovoj džamiji u Gradačcu. Umro je 1934. godine i ukopan je u haremu Sviracke džamije. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 170-171.
- 122 Početkom XX stoljeća Adem-ef. Terzić radio je kao pomoćnik muderisa Svirac medrese. Na toj dužnosti nalazio se i 1915. godine. Kada je Ahmed-ef. Saldić, mujezin Svirac džamije u Gradačcu, umro 1919. godine, na njegovo mjesto mujezina predložen je Adem-ef. Terzić. Vidi: GHB, AIZBiH, UM-5-505/1915; GHB, AIZBiH, UM-1-144/1919.
- 123 Narodna osnovna škola u Gradačcu otvorena je 1886/87. godine. M. Papić, *Školstvo*, str. 46.
- 124 Hafiz Muhamed-ef. Muftić, sin Ahmed-ef. Mulaibrahimovića, rođen je 1875. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Hifz je učio pred polubratom Ahmedom Hilmi-ef.

je slaba. Vjeroučitelj se ispričava da je razlog tom neuredno pohađanje škole što je dakako donekle opravdano mi, ali opaža se i kod onih koji redovito polaze školu, a osobito kod onih koji nijesu prije škole polazili kakav mekteb da nijesu ništa naučili, a ipak su prešli u više razrede. Na to je obraćena vjeroučiteljeva pažnja, pa se je nadati da će bolji red zavladati obzirom na vjeronauku.

Medresa Muradija¹²⁵ ima 6 soba. Softi ima 35, a dijele [se] na 4 sunufa: I uče bergivi šerh, II izhar, III mula džamiju, IV kazimir.¹²⁶ Muderis je hafiz Mehmed ef. Kovačević koji prima za to 160 K na godinu.

Mekteb¹²⁷ zauzima tri sobe u Muradiji medresi.¹²⁸ Djece ima (42, 30, 20) ukupno 91. Nauku predaju tri mualima i to: muderis iste medrese hafiz Mehmed ef. Kovačević (800 K), hafiz Sejfulah ef. Tufekčić¹²⁹ (400 K) i h. Husejn ef. Abdić¹³⁰ (240 K). Pošto je i medresa i mekteb u jednoj zgradi, a osim toga pošto je muderis i I mualim mekt ibt. to je nauka i u medresi i u mektebu slaba. Osim toga još više [je] stavljena smetnja time što je biran

Radio je kao imam u Svirčkoj džamiji te kao vjeroučitelj u osnovnoj školi u Gradačcu. Nakon smrti brata, 1934. godine, postavljen je za muderisa u Svirac medresi, gdje je ostao do smrti 1944. godine. Ukopan je u haremu Svirčke džamije. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 171-172.

- 125 Hafiz Mehmed-ef. Kovačević, rođen je u Kovačevcima kod Glamoča 1860. godine. Školovao se u Istanbulu, nakon čega je postavljen za muderisa Murat-kapetanove medrese u Gradačcu 1892. godine. Na tom mjestu ostao je do ujedinjenja gradačkih medresa 1917. godine. Uz Mehmed-ef. je, od otvaranja mektebi-ibtidaije u Gradačcu 1894. godine, postavljen za njenog prvog mualima. Na toj poziciji ostao je do 1915., a umro je 1927. godine u Gradačcu, gdje je i ukopan. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 173.
- 126 Kadi Mir (Kazimir) ime je autora udžbenika iz arapskog jezika kojeg je u četvrtom razredu medrese koristio muderis Kovačević. Njegovo puno ime je Husejn ibn Mu'inudin el-Mizi.
- 127 Mektebi-ibtidaija u Gradačcu otvorena je 1894/95. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-013-3563/1895.
- 128 Murat-kapetanova ili Muradija medresa u Gradačcu osnovana je 1810. godine u blizini Husejnije džamije. Njen utemeljitelj je Murat-kapetan Gradašević. Medresa je radila do ujedinjenja 1917. godine. Prvi i dugogodišnji muderis u ovoj medresi bio je šejh Hasan-ef. Muslimović. On je tu službu vršio od 1810. do smrti 1855/56. godine. Nusret Kujraković, „Gradačake muftije i muderisi medresa”, *Glasnik RIZ*, god. LXXIV, br. 11-12, Sarajevo, 2012, str. 1108-1116.
- 129 Hafiz Sejfulah-ef. Tufekčić, sin Ahmedov, rođen je 1862. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Godine 1894. postavljen za drugog mualima u mektebi-ibtidaiji u Gradačcu. Od 1924. do 1927. godine bio je imam Husejnije džamije. Umro je u Gradačcu 1929. godine. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 186.
- 130 Hafiz Husejn-ef. Abdić (Avdić), sin Beganov, rođen je 1876. godine u Gradačcu. Završio je Muradiju medresu u Gradačcu. Od 1899. godine zaposlen je na mjestu trećeg mualima mektebi-ibtidaije. U Husejniji džamiji bio je mujezin od 1912. godine. Na tom mjestu zamijenio je oca mula Begana. Učio je hafisku mukabelu u Husejniji 1922., a umro je 1934. godine. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 186-187.

muderis odnosno mualim Kovačević za predsjednika vakuf. mearif. povjer. pa je zaposlen sa pisanjem, hodanjem tako da će puno trpiti nastava i u medresi i u mektebu. Najbolje bi bilo kad bi medresa postala samo mekteb ili da se za mekteb nađe podesna zgrada, a muderis se riješi zvanja I mualima.

Ženski mekteb ima dvije sobe i hodnik. Mualim je hafiz Ibrahim ef. Sendić¹³¹. Ima na godinu 80 K, a osim toga i djecu prima uz primjerenu plaću. Pošto je mekteb na novo, a bogme pošto se mora nešto mualim ef. platiti, to ima samo 18 curica. Nauka je prilično lijepa.

XXI Gračanica

Na 21.12.1909. pregledao sam medresu, mektebe i vjeronauku na Osnov. školi u Gračanici.

Medresa¹³² ima 17 soba sa dershanom. Softi ima 145, a dijele se na 6 sunufa. I uče Kur'an, tedžvid, II sarf i ilmi hal, III maksud, IV tuhfe, V izhar, a VI džamija. Muderis je hafiz Mehmed Teufik ef. Okić¹³³ (1200 K). Nauka je prema mjestu i okolnostima dosta lijepa.

Mekt. ibt.¹³⁴ ima 4 sobe sa zbornicom. Djece ima (43, 38,14) ukupno 95. Nauku predaju dva mualima i to Osman ef. Ustavdić¹³⁵ (640) i h. Salim ef. Alić (400 K). Uspjeh je u nauci obzirom da ne ima III mualima dovoljan.

131 Hafiz Ibrahim-ef. Sendić, sin Sadikov, rođen je 1875. godine u Gradačcu. Završio je Svirac medresu. Radio je kao mualim u ženskom mektebu do smrti. Učio je hafisku mukabelu u Gradačcu. Umro je 1945. godine u Gradačcu, gdje je i ukopan. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 175.

132 Prvi pouzdani podaci o medresi u Gračanici potječu iz polovine XVIII stoljeća. Ta stara medresa nalazila se preko puta Ahmed-pašine džamije. Na njenom mjestu je prije 1800. godine gradačaćki kapetan Osman Gradašćević, otac Husejn-kapetana, podigao novu zgradu medrese. Ova zgrada služila je svojoj svrsi do 1888. godine kada je srušena, a na njenom mjestu je zalaganjem Bošnjaka Gračanice podignuta nova, koja je radila do iza Drugog svjetskog rata. O medresama u Gračanici vidi više: Hifzija Suljkić; Omer Hamzić, „Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muderisi i učenici”, u: Hifzija Suljkić, *Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njenoj okolini*, BMG, Tuzla, 2007., str. 303-314.

133 Mehmed Teufik-ef. Okić rođen je u Jajcu 1870. godine. U rodnom gradu završio je mekteb i ruždiju, nakon čega je pohađao Fezija medresu u Banjaluci. Godine 1885. odlazi na studije u Istanbul, gdje je stekao idžazetnamu. Po povratku u Bosnu postavljen je 1901. godine za muderisa Osman-kapetanove medrese u Gračanici. Tu je ostao do 1910. godine, kada je izabran za člana Ulema-medžlisa u Sarajevu. Na tom položaju je ostao do smrti 1932. godine. Više o Mehmed-ef. Okiću vidi: Fadil Fazlić, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, FIN i El-Kalem, Sarajevo, 2006., str. 230-231.

134 Mektebi-ibtidaija u Gračanici počela je s radom oko 1900. godine. Vidi: GHB, AIZBiH, ZVR-158-3714/1901.

135 Osman-ef. Ustavdić bio je upravitelj i prvi mualim mektebi-ibtidaije u Gračanici. Jedan je od potpisnika zahtjeva za osnivanje Islamske čitaonice u Gračanici, koja je počela s radom 1902. godine. Neko vrijeme radio je kao imam Olovije džamije u Gračanici.

Osn. škola¹³⁶ musl. djece ima (31, 15, 18 i 14) ukupno 78. Vjeroučitelj hafiz Bekir ef. Lika¹³⁷ (400 K). Dosta marljiv i vješt čovjek, pa je prema tome i uspjeh dobar. Kad se uzme da mora on sam podučavati i ispitivati 78 djece, to onda zaslužuje priznanje i nagradu.

I ovaj put kao i prije opazio sam velike smetnje u nauci zbog toga što nije riješeno pitanje nastave, naime, u kojem jeziku i po kojim knjigama i na koji način ima se predavati. Doduše ni jedan nastavnik ne predaje preko kineskog jezika, nego preko našeg, ali se neki drže stare turske, neki opet nove arapske knjige dok nekih ima pa su poprimili knjige na našem jeziku. Osim toga, svaki se nastavnik ravna po svojoj volji i predaje kako i koliko on hoće tako da čovjek svugdje mora pitati „Šta ste naučili i dokle ste došli”. Dakle nastava nije ujedinjena ni u mektebima, niti u medresama, a niti u državnim školama. Uslijed čega ne može kakve velike koristi biti ni od inspiciranja. Za to ja predlažem:

1) Da se konačno riješi u kakvome jeziku imaju biti naše vjerske nastavne knjige.

2) Da se čim prije po vještijim ljudima sastave nastavne knjige za svaki razred počev od ibtidaije, osnov. škole, pa do svršetka medrese, gimnazije i preparandije.

3) Da se u svrhu ujedinjenja načina predavanja otvori u Sarajevu preko ferja jednomjesečni kurs u koji bi se imali svake godine po 50 mualima i vjeroučitelja pozvati. Trošak oko toga kursa koji bi iznosio po prilici 10 000 K mogao bi se raspoloviti, pa da visoka Zemaljska vlada daje polovinu iz zemaljskih sredstava, a drugu polovinu da daje Vakuf. mearif. zaklada.

Umoljava se slavno predsjedništvo Ulema medžlisa da po jedan primjerak ovog mog izvješća dostavi kako visokoj Zemalj. vladi, tako i Vakuf. mearif. direkciji.

Saraj, 16. zul-hidždžeta 1327. (29.12.1909)

Čaušević h. M. Džemaluddin

Interesantno je da je Osman-ef. bio protivnik miješanja gradske i seoske djece u islamskim prosvjetnim ustanovama u Gračanici početkom 1930-ih godina. O njemu više vidi: Omer Hamzić, „Kulturno-prosvjetna društva i čitaonice u Gračanici krajem austrougarske uprave i za vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije – kratak pregled”, *Gračanički glasnik*, god. XXIX, br. 58, str. 16; Mersed Šabanović, „Osman-kapetanova medresa i njen značaj za kadiluk Gračanica u periodu od 1800. do 1945. godine”, *Novi Muallim*, god. XVIII, br. 69, Sarajevo, 2017., str. 85-86; GHB, AIZBiH, UM-1-618/1916.

136 Narodna osnovna škola u Gračanici otvorena je 1886/87. godine.

137 Bekir-ef. (Bećir) Lika, sin Husejnov, rođen je u Gračanici 1868. godine. Završio je medresu u Gračanici. Bio je imam Ahmed-pašine džamije u ovom gradu pedeset i pet godina i vjeroučitelj u osnovnoj školi. Umro je 1942. godine, dok je boravio u džamiji u itikafu. Ukopan je u haremu Ahmed-pašine džamije. N. Kujraković, „Dodatak”, str. 190.

Zaključak

U okviru priprema za Prvu islamsku prosvjetnu anketu održanu 1910. i 1911. godine, na kojoj su donesene važne odluke o reformi islamskih prosvjetnih ustanova i nastave vjeronauke, Ulema-medžlis u Sarajevu zadužio je Džemaludina Čauševića, tada člana Ulema-medžlisa, da izvrši inspekciju islamskih vjersko-prosvjetnih ustanova u nekim dijelovima istočne i sjeveroistočne Bosne. Inspekciono putovanje Čaušević je obavio tokom decembra 1909. godine. Tom prilikom obišao je sljedeća mjesta: Rogaticu, Vlasenicu, Novu Kasabu, Drinjaču, Bratunac, Srebrenicu, Zvornik, Kozluk, Janju, Bijeljino, Koraj, Čelić, Brčko, Brezovo Polje, Brku, Rahić, ponovo Brčko, Orašje, Bosanski Šamac, Gradačac i Gračanicu. U ovim mjestima izvršio je inspekciju: 16 sibjan-mekteba, 14 mektebi-ibtidajja, 11 medresa, 17 osnovnih škola, dvije trgovačke škole i jednu ruždiju. Sve objekte u kojima se izvodi nastava kratko je opisao, a nastavni proces procjenjivao je kroz ispitivanje djece. Ondje gdje nije bio zadovoljan stanjem u nastavi predložio je mjere za njeno poboljšanje. Za sve prosvjetne ustanove koje je posjetio naveo je ime vjeroučitelja koji u njima predaje, osvrnuvši se ukratko na njegov rad. Neke od vjeroučitelja je pohvalio, neke od njih je predložio za nagradu, a za neke je sugerirao kako bi bilo dobro da im se nađe pomoćnik.

Inspekcijско putovanje Džemaludina Čauševića iz 1909. godine nastalo je kao posljedica institucionalne angažiranosti Ulema-medžlisa u Sarajevu i jasan je pokazatelj postojanja organiziranog mehanizma nadzora i evaluacije obrazovnog sistema unutar Islamske zajednice. Time se potvrđuje da Ulema-medžlis nije bio pasivni administrativni organ, već aktivni akter u procesu reforme i unapređenja obrazovanja. Prijedlozi i konkretne mjere za unapređenje islamskih obrazovnih ustanova u Bosni i Hercegovini, koje je Čaušević u okviru izvještaja dostavio Ulema-medžlisu, dodatno osnažuju tezu o ozbiljnom pristupu ove institucije Prvoj islamskoj prosvjetnoj anketi, budući da su prijedlozi koji su proizašli iz terenskog istraživanja bili direktno uključeni u šire institucionalne rasprave i odluke. Uvidom u objavljenu građu o islamskim prosvjetnim ustanovama u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni, jasno je da Čauševićev izvještaj iz 1909. godine popunjava značajnu prazninu, jer donosi do danas neobjavljene podatke o tim ustanovama. Obuhvat Čauševićevog inspekcionog putovanja koje je uključivalo više od dvadeset mjesta u istočnoj i sjeveroistočnoj Bosni daje ovom izvještaju izuzetnu vrijednost za lokalnu historiju. Mnoge od tih sredina nisu dovoljno zastupljene u historiografiji islamskog obrazovanja, a Čauševićev rad donosi konkretne podatke o obrazovnim ustanovama, nastavnom kadru i pedagoškim praksama. Time se ne samo popunjavaju historiografske praznine već se lokalnim zajednicama pruža prilika da valorizuju vlastitu prosvjetnu tradiciju. Ovaj aspekt izvještaja ima potenci-

jal da bude temelj za daljnja istraživanja o ulozi lokalnih alima i obrazovnih ustanova u očuvanju i razvoju islamske kulture i identiteta Bošnjaka krajem XIX i početkom XX stoljeća.

Izvori i literatura

- Abadžić-Hodžić, Aida; Suljević, Ćazim, „Graditeljska baština Kućukalića kao temelj urbanog razvoja Brčkog”, *Rađanje modernog grada: Uloga porodice Kućukalić u urbanizaciji Brčkog i okoline*, Zbornik radova, BZK „Preporod”, Brčko, 2023., str. 205-251.
- Aganagić, Hamdija, „H. Mehmed ef. Škaljić”, *Glasnik VIS*, god. XXVII, br. 3-4, Sarajevo, 1964., str. 191.
- „Brzovjavi”, *Muslimanska sloga*, br. 2, Sarajevo, 1910., str. 3.
- Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918. godine*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
- „Članovi kotarskih vakufskih povjerenstava”, *Bosanski glasnik*, Sarajevo, 1908., str. 190.
- „Dobrovoljni prilozi u humanitarne svrhe”, *Sarajevski list*, br. 91, Sarajevo, 1916., str. 2.
- Duranović, Elvir, „Hadži Gazi-beg Čengić medresa u Višegradu”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XLIV, Sarajevo, 2023., str. 153-172.
- Duranović, Elvir, „Prilozi historiji medresa u Gradačcu”, *Kulturno-historijsko naslijeđe Gradačca*, Zbornik radova, MIZ Gradačac, Općina Gradačac, Gradačac, 2017., str. 219-229.
- Đozić, Emrah, „Hasan-agina medresa u Srebrenici”, *Novi Muallim*, god. XXII, br. 85, Sarajevo, 2021., str. 80-84.
- Đozić, Emrah, *Rad Vakufsko-mearifskog povjerenstva u Srebrenici od 1918. do 1941. godine*, Fakultet islamskih nauka u Sarajevu, neobjavljeni magistrski rad, Sarajevo, 2023.
- Fazlić, Fadil, *Hafizi u Bosni i Hercegovini u posljednjih 150 godina*, FIN i El-Kalem, Sarajevo, 2006.
- Gobeljić, Mustafa, „Vakufi Alijage Kućukalića i njegovih potomaka”, *Vakufi u Bosni i Hercegovini*, Zbornik radova, Vakufska direkcija, Sarajevo, 2013., str. 165-176.
- Hafizbegović, Sulejman, „Merhum Abid ef. Dozić (1880-1959. god)”, *Glasnik VIS*, god. X, br. 10-12, str. 508-509.
- Hamzić, Alija, „Pet stotina godina islamske vjerske tradicije u Koraju”, *Baština sjeveroistočne Bosne*, br. 8, Tuzla, 2016., str. 111-121.
- Hamzić, Omer, „Kulturno-prosvjetna društva i čitaonice u Gračanici krajem austrougarske uprave i za vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije - kratak pregled”, *Gračanički glasnik*, god. XXIX, br. 58, str. 13-33.

- Hrustanbegović, Ćerim, „Medresa u Janji”, *Takvim 1987.*, Sarajevo, 1986., str. 159-178.
- Ibni Hasan, „Islamski spomenici u Kozluku”, *Islamska misao*, god. V, br. 54, Sarajevo, 1983., str. 45-48.
- „Inna lillahi”, *Novo vrijeme*, god. II, br. 10, Sarajevo, 1930., str. 3.
- „Inna lilahi”, *Pravda*, god. VII, br. 6, Sarajevo, 1927., str. 5.
- „Izjava”, *Musavat*, god. V, br. 48, Sarajevo, 1910., str. 3.
- „Javne potvrde – darovi”, *Gajret*, god. III, br. 1, Sarajevo, 1910., str. 87.
- Jukić, Abdulgafar, „Stotinu i sedam godina od prestanka rada medrese u Kozluku”, *Preporod*, br. 1212/10, Sarajevo, 2022., str. 35.
- Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, IKC Mostar, Mostar, 1999.
- Kavazović, Osman, „Brezovo Polje - Imami Begove džamije”, *Preporod*, br. 8/753, Sarajevo, 2003., str. 376.
- Kavazović, Osman, „Imami Azizija džamija u Bosni i Hercegovini”, *150 godina od protjerivanja muslimana iz Kneževine Srbije*, Zbornik radova, Orašje, 2013., str. 361-425.
- Kavazović, Osman, „Muderis hadži Abdulgani Ibrahimović”, *Preporod*, br. 23/913, Sarajevo, 2009., str. 54.
- Kavazović, Osman, „Zabilješka o trojici hafiza”, *Preporod*, br. 3/893, Sarajevo, 2009., str. 16.
- „Kotarska vakufsko-mearifska povjerenstva”, *Kalendar „Gajret” za godinu 1333./1915.*, Sarajevo, str. 89-94.
- Kujović, Mina, „Mehmed Džemaludin Čaušević u vjersko-prosvjetnim inspekcijama muslimanskih škola u sjeveroistočnoj Bosni”, *Novi Muallim*, god. XXII, br. 86, Sarajevo, 2021., str. 72-77.
- Kujović, Mina, „Vjersko-prosvjetne inspekcije muslimanskih škola u Gračani 1909. godine (Prilog historiji muslimanskog školstva)” *Gračanički glasnik*, god. XXV, br. 49, Gračanica, 2020., str. 41-48.
- Kujraković, Nusret, „Dodatak o hafizima u Gradačcu, Modriči, Bosanskom Šamcu i Odžaku”, *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, XXXIII, Sarajevo, 2012., str. 167-204.
- Kujraković, Nusret, „Gradačacke muftije i muderisi medresa”, *Glasnik RIZ*, god. LXXIV, br. 11-12, Sarajevo, 2012., str. 1108-1116.
- Meheljić, Amir, „Hajrudin ef. Abdurahmanović – lik i djelo”, *Novi Muallim*, god. X, br. 40, Sarajevo, 2009., str. 110-113.
- Mehmedović, Ahmed, *Leksikon bošnjačke uleme*, Gazi Husrev-begova biblioteka, Sarajevo, 2018.
- Muharemović, Mustafa, „Muderisi Podrinjske medrese u Zvorniku”, u: *Podrinjska medresa u Zvorniku : 150 godina vakufname*, zbornik radova, ur. Šefko Sulejmanović i Emir Šečić, Institut za društvena i religijska istra-

- živanja, Medžlis Islamske zajednice Zvornik, Tuzla/Zvornik, 2023, str. 121-173.
- Mulahalilović, Enver, „Imami i hatibi džamije u Gornjem Rahiću od 1160-1400 (1747-1980)”, *Glasnik VIS*, god. XLV, br. 4, Sarajevo, 1982., str. 397-407.
- Mulahusić, Čašif, „U Brčkom, 6. decembra 1906”, *Bošnjak*, god. XVI, br. 50, Sarajevo, 1906., str. 3.
- Mulić, Jusuf, „Čačak medresa u Brčkom”, *Novi Muallim*, god. XIV, br. 54, Sarajevo, 2013., str. 126-133.
- „Musa Kjazim efendija u Sarajevu”, *Muslimanska svijest*, br. 4, Sarajevo, 1936., str. 5.
- „Muslimansko muallimsko i imamsko društvo”, *Bošnjak*, br. 9, Sarajevo, 1910., str. 2.
- Proračuni vakufa Bosne i Hercegovine za godinu 1913*, Sarajevo, 1913.
- Papić, Mitar, *Školstvo u Bosni i Hercegovini 1918-1941.*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1984.
- Sulejmanović, Mustafa, „Podrinjska medresa u Zvorniku”, *Islamska misao*, god. IX, br. 103, Sarajevo, 1987, str. 31-35.
- Sulejmanović, Šefko, „Softe i svršeni Podrinjske medrese u Zvorniku” u: *Podrinjska medresa u Zvorniku : 150 godina vakufname*, zbornik radova, ur. Šefko Sulejmanović i Emir Šečić, Institut za društvena i religijska istraživanja, Medžlis Islamske zajednice Zvornik, Tuzla/Zvornik, 2023, str. 193-251.
- Suljkić, Hifzija, „Kratka povijest početnog islamskog obrazovanja u Zvorniku”, *Islamska misao*, god. XI, br. 122, Sarajevo, 1989, str. 42-43.
- Suljkić, Hifzija, „Spomenici islamske kulture u Srebrenici”, *Islamska misao*, god. XI, br. 123, Sarajevo, 1989., str. 42-47.
- Suljkić, Hifzija; Hamzić, Omer, „Gračaničke medrese, njihovi graditelji, muherisi i učenici”, u: Suljkić, Hifzija, *Islamska baština u Bosni i Hercegovini i njejoj okolini*, BMG, Tuzla, 2007., str. 303-314.
- Šabanović, Mersed, „Osman-kapetanova medresa i njen značaj za kadiluk Gračanica u periodu od 1800. do 1945. godine”, *Novi Muallim*, god. XVI-II, br. 69, Sarajevo, 2017., str. 85-86.
- „Trgovina speceraja”, *Bosanski glasnik*, Sarajevo, 1899., str. 126.

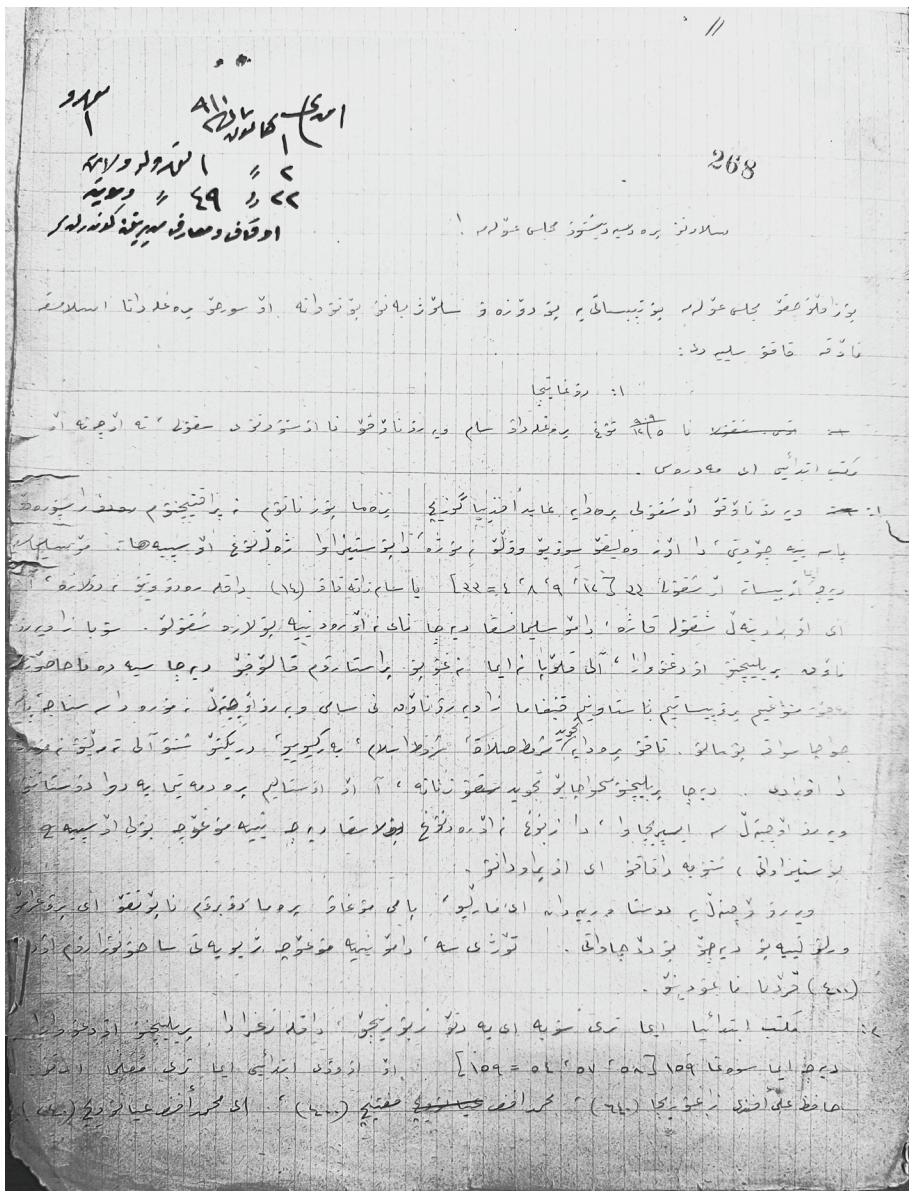
Islamic Educational Institutions in Eastern and Northeastern Bosnia in Džemaludin Čaušević's 1909 Report

Abstract

This paper offers the unabridged report authored by Džemaludin Čaušević, a member of the Ulama-Majlis, based on his inspection tour across the towns of eastern and northeastern Bosnia. In this report, Čaušević provides detailed information on Islamic religious-educational institutions—maktabs, maktab-ibtidaiyyas, madrasas, and rushdiye schools—as well as on the state of religious instruction, curricula, and the 'ulamā'. In the conclusion of the report, he proposes a set of measures that the Ulama-Majlis, the Waqf Directorate, and the Provincial Government should undertake to improve religious education. The author concludes that Čaušević's thorough 1909 inspection report thus constitutes a first-rate historical source for the study of the religious-educational institutions of the Islamic Community in eastern and northeastern Bosnia at the beginning of the twentieth century.

Keywords: Džemaludin Čaušević, inspection tour, religious-educational institutions, maktabs, madrasas, rushdiye schools, eastern and northeastern Bosnia.

PRIOLOG

Prva stranica Čauševićevog Izvještaja iz 1909.
Ulema-medžlis-1-1/1910.